

Latife Tekin'in *Manves City* ve *Sürüklenme* Romanlarında Yoksulluk Hâlleri: İşçi Deneyimi, Sürüklenen Özneler, Direniş ve Umut

ARŞ. GÖR. FERİDE GÜNER*

Öz

Bu çalışmada Latife Tekin'in 2018 yılında kaleme aldığı *Manves City* ve *Sürüklenme* adlı romanlarındaki yoksulluk temsili ele alınmaktadır. Kurgusal açıdan da birbirine dokunan söz konusu romanların, 2000'li yılların güncel Türk edebiyatında, geç kapitalizmin toplumsal ve ekonomik sonuçlarının, neoliberalizmin farklı yüzlerinin ve küresel kültürün meydana getirdiği kimi çelişkilerin izlerini sürebilmeyi sağlayacak verimli edebî kaynaklar olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın temel hedefi, ilgili toplumsal ve kültürel sürecin edebî metinlerdeki görünüşlerinden yola çıkarak, metinlerdeki yoksulluk temsiline tarihsel varoluşunu, yoksulların ve işçilerin özne olma hâllerini, hegemonik ve karşı hegemonik tutumlarını açığa çıkarmaktır. Bu çerçevede romanlar metinsel bir analize tabi tutulmaktadır. İki romanda da yoksulluk, mekânsal bir yersiz yurtsuzlaşma hâli ile düşünsel bir kök salamama, yönsüzlük ve tahayyülsüzlük durumuyla iç içedir. Bu yönsüzlük doğadan uzaklaşma hâliyle de dolayımlanır. Romanlardaki yoksulluk görünüşleri, kapitalist sömürü ilişkilerinin git gide gaddarlaştığı bir dönemde, bir sessizleşme, dilsizleşme, mekanikleşme süreciyle ilişkisel bir bütünlük olarak da kendisini açığa vurmaktadır. Yoksulluğa karşı çıkabilmenin, yabancılaşmayı azaltmanın yolu, hatırlamanın gücünden, dile, söze sahip çıkmaktan ve dayanışmadan geçecektir.

Anahtar sözcükler: edebiyat sosyolojisi, Latife Tekin, yoksulluk, neoliberalizm, direniş, söz

ASPECTS OF POVERTY IN LATİFE TEKİN'S NOVELS *MANVES CITY* AND *SÜRÜKLENME*: WORKER EXPERIENCE, DRIFTING SUBJECTS, RESISTANCE AND HOPE

Abstract

In this study, there representation of poverty in Latife Tekin's novels *Manves City* and *Sürüklenme* written in 2018 is discussed. It is thought that these novels, which also touch each other in terms of fiction, are productive literary resources that will enable us to trace the social and economic consequences of late capitalism, the different faces of neoliberalism and some contradictions created by global culture in contemporary Turkish literature of the 2000s. In this sense, the novels that are discussed in the context of the sociology of literature are subjected to a textual analysis. The main aim of the study is to reveal the historical existence of there representation of poverty in the texts, the state of being the subject of the poor and the workers,

* Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, ferideguner59gmail.com, Orcid: 0000-0002-0787-243X

Gönderim Tarihi: 07.02.2022

Kabul Tarihi: 12.03.2022

their hegemonic and hegemonic attitudes, based on the appearances of the relevant social and cultural process in literary texts. In both novels, poverty is intertwined with a state of spatial deterritorialization and an intellectual rootlessness, directionlessness and lack of imagination. This directionlessness is also associated with the state of being away from nature. The appearances of poverty in the novels also reveal themselves as a relational integrity with a process of silence, muteness, and mechanization at a time when the capitalist exploitation relations are getting more and more brutal. The way to reduce alienation and to be able to oppose poverty will pass through the power of remembering, protecting the language and the word, and solidarity.

Keywords: literary sociology, Latife Tekin, poverty, neoliberalism, resistance, word

GİRİŞ

Edebiyatın toplum ile olan diyalektik bağı düşünülürken, yoksulluk temasının; yapı ve özne, evrensel ve yerel, tikel ve tümel bileşenler arasındaki ilişkileri değerlendirmeye olanak tanıyan, kavramsal ve analitik olarak kullanışlı bir yanı vardır. Yoksulluk kapitalizme içkin belirli tahakküm, sömürü ve eşitsizlik ilişkileri içerisinden ve özellikle dolayimli bir yapı olarak kavrandığında, bu kavramsal yön, sadece en sistemik ve evrensel ötekilik konularından biri olarak yoksulluktan bahsetmeyi değil; yoksulların -işçiler, işsizler, çalışan yoksullar, üretim sürecinden dışlananlar, kadınlar- özneleşme pratiklerindeki sembolik, kültürel ve psikik yönü görmeyi mümkün kılacak bir potansiyel de barındırmaktadır.

Çünkü “yoksul özneler, bizzat bu eşitsizleşme ilişkisini deneyimleyerek, sembolik evrende onu anlamlandırarak ve bu eşitsizleşme ilişkisinin temeli olan fazla/eksiğe ilişkin arzular üreterek özneleşirler” (Yılmaz, 2011, s. 145). Latife Tekin ve eserleri söz konusu olduğunda, yoksulluk sadece ekonomik-sosyolojik bir problem ya da özneleşme süreçlerine içkin fenomenolojik deneyim ekseninde değil, bir dil-iktidar ilişkisi bağlamında da ele alınmaktadır. Bu anlamda özne, yapı, eylem ve dil arasındaki bütünsel ve diyalektik ilişkileri edebiyat aracılığıyla anlamayı mümkün kılacak estetik, tarihsel ve politik bir imkân, Tekin’ in yapıtlarında çeşitli biçim ve içeriklerle yer edinir.

Yoksulluk teması, edebiyatta farklı biçim ve içeriklerle, farklı dünya görüşlerinin, bakışların süzgecinden geçerek çeşit çeşit renklere bürünmekte, kendisini kimi zaman bir kahramanlık, sebatkârlık hikâyesi; kimi zaman bir toplumsal sorun, vicdani, ahlaki ya da patetik bir değer ya da gündelik hayat içerisinde bir sıradanlık olarak gösterebilmektedir. Öte yandan edebiyatta yoksullar hakkında ya da “adına” konuşmak onu pedagojik bir nesneye dönüştürmek,¹ fazla

¹ Belirli özneleri pedagojik nesneye dönüştürmek ifadesi, P. Freire’den yola çıkarak kullanılmıştır. Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi*’nde dünyayı dönüştürmek için kullanılan sözlerin diğerlerinin “sözünü gasp ederek” değil (1995, s. 67) “ ‘A’ tarafından ‘B’ için veya ‘A’ tarafından ‘B’ üzerinden değil, aksine ‘A’ tarafından ‘B’ ile” , yani her iki tarafı da etkileyen bir süreçte cereyan etmesi gerektiğini söyler (1995, s. 74). Buna göre dünyaya sözler aracılığıyla açılmak, ötekini -örneğin Tekin ve eserleri söz konusu olduğunda yoksulları- doktrine ederek nesneleştirmek değil, asıl değişim nesnesinin gerçeklik olduğunu kavramaktır (s. 1995: 73). Z. Bauman da benzer şekilde “öteki”ne yönelik bir sorumluluk ahlakının sadece “öteki” için değil “öteki” ile de hareket etmeyi mümkün kılacak bir eğilim, bir denge taşıması gerektiğini ifade etmektedir (2000). Böylesi bir çağrı, “öteki” için yapılacak söze, eyleme, sanata; onu nesnelere dünyasında, “kurtarılacak”, “aydınlatılacak” ya da yaşamı “yansıtılacak” bir varlık olarak ele almanın nesneleştirici yanına karşı uyanık olmaya da bir davettir.

dramatize ve romantize etmek ya da elitist bir tavra saplanmak anlamına gelebilmekte; bunun yanında tarihsiz, soyut ve statik bir yoksulluk kavrayışı ve popülist bir yönseme de varlığını sürdürebilmektedir. Bu tavırlara, edebiyatı belirli bir ideolojinin, politikanın (eleştirel de olabilir) yansıması olarak görebilen, estetik kaygılardan uzak, araçsal bir tutum da eklenilebilmektedir. Bu anlamda bir yandan edebiyata radikal-politik bir işlev yükleyip diğer yandan edebî bir duyarlılık, dil ve anlatı biçimi kurabilmek her zaman kolayca inşa edilebilecek bir denge olmamaktadır.

2009 yılından, dokuz yıl aradan sonra kaleme aldığı *Manves City* (2018) ve *Sürüklenme* (2018) adlı romanlarında Latife Tekin'in yukarıda sözü edilen edebi incelik ve toplumsallık arasındaki dengeyi incelikli bir biçimde kurabilmeye çalıştığı söylenebilir. Söz konusu romanlarda yazar, maddi ve nesnel koşulların tahribatını; sömürü, baskı ve yoksulluğun derinleşmesini;

Latife Tekin

umutla umutsuzluk arasındaki iç içe geçişler düzleminde, distopik ve ütöpik olanın birbirine eklenmesi çerçevesinde, öznelerin derin bir yabancılaşma, parçalanma ve sürüklenme hallerini de açığa vurarak işlemektedir. *Manves City*'de yoksulluk, neoliberal piyasa koşullarında git gide güvencesizleşen işçilerin emek süreçlerindeki artan yabancılaşma, sömürü ve rekabet ilişkileri üzerinden daha politik bir bakışla işlenirken, *Sürüklenme*'de bu bakış felsefi ve varoluşsal bir yöne çevrilmekte, yoksulluk küreselleşmenin yarattığı toplumsal, kişisel ve varoluşsal çelişkiler içerisinde sürüklenen gençler üzerinden derinleştirilmektedir.

Latife Tekin'in 2018 yılında eş zamanlı yayımladığı iki romanı yazarın deyişiyle birbirine "ayna" olan romanlardır.² Tekin'in yoksulluk ve "sürüklenme" arasındaki ilişkiyi, iki romanı birbirine ayna ederek de kurmaya çalıştığı iddia edilebilir. N. Gürbilek, *BerciKristin* (1988) romanında anlatıyı "yabancı bir kültürün atıklarından, naylondan, plastikten oluşmuş, kendisi de plastikleşmiş bir dilin hikâyesi" olarak ele almaktaydı (2014, s. 44). Anlatı ve dil yapısı ile gerçeklik arasında kurulan bu ifadeden yola çıkarak *Sürüklenme*'de sürüklenen ve yersiz yurtsuzlaşmış, kesintili ve tedirgin bir dilin, *Manves City*'de ise yaşam dünyalarının parçalanışı, şeyleşmesini ve toplumsal-iktisadi değişimin soğukluğunu yansıtacak, daha yalın ama soğuk bir dilin hâkim olduğu söylenebilir. Bu anlamda anlatım yapısı ile yoksulluk deneyiminin iç içe geçtiği iddia edilebilir.

İki roman hem kurgusal (*Sürüklenme*'nin sonuna doğru) hem de felsefi ve kültürel olarak birbirine temas eden metinlerdir. Romanlar eş zamanlı okunduğunda paradoksların şiddetlendiği mevcut sosyo-ekonomik süreçte, tarihsel rekabetin ve güç eşitsizliklerinin parçalanmışlığını ve "çevre" ile "merkezin" birbiriyle karşılaşma zemininin sadece ikili karşıtlıklar üzerinden kurulamayacağını dolayısıyla söz konusu ilişkinin yeni bir karmaşa düzeyi edindiğini de

² Bkz. <https://www.gazeteduvar.com.tr/kitap/2018/11/15/latife-tekin-kotulugun-gorunur-hale-gelmesi-bertaraf-etmek-icin-bir-firsat/>

göstermektedir. Ele alınan romanlar, küresel kapitalizmde “çevre” ve “merkez” in arasındaki asimetric güç ilişkilerinin devam ettiğini ancak karşılıklı hareketlerle birbirinin yerini değiştirebilen ya da istikrarını bozan akış halindeki ilişkilerin de (Braidotti 2017, s. 15-19) devamlılığını göstermekte; öte yandan karşı hegemonik tutumların izlerini takip etmek açısından da anlamlı tarihsel nüveler sunmaktadır. Batı dışı coğrafyaları, kırsal kültürü de “bir hareket ve karşılaşma yerlerine” (Canclini’denakt. Tomlinson, 2004, s. 189-9), sürükleniş mekânlarına dönüştürebilen tarihsel moment, ele alınan romanların diyalektik imgelerinde kendisini açığa vurmaktadır.

Bu çalışmanın temel hedefi romanlardaki yoksulluk deneyimini, yoksulların hegemonik ve karşı hegemonik tutumlarını açığa çıkarmak, yoksulluğun yapısal ve öznel yüzlerinin izini sürmek, bunu yapmaya çalışırken sosyo-kültürel ve ekonomik bir bağlam etrafında söz konusu temsilleri incelemektir. Bu noktada çalışmada yoksulluğun hangi kavramsal hat içerisinde sorunsallaştırıldığını ortaya koymak yerinde olacaktır. Genel geçer, bütünlüklü bir yoksulluk tanımına ulaşmak epey zordur. Yoksulluk yerel, küresel, kentsel, kırsal etnik, cinsel boyutlarıyla kendisini ortaya koyan, bu kategoriler etrafında tartışılan, devasa literatüre sahip bir alandır. Bu çalışmada söz konusu literatürün kavram, tanım ve araçlarını tüm yönleri ile ortaya koymak, çalışmanın sınırlılıkları ve odağı açısından pek mümkün değildir.

Yoksulluk çalışmaları ile ilgili literatürde, mutlak yoksulluk, görelî yoksulluk gibi tüketim ve maddi olanaklara erişim açısından yoksulluğu tanımlayan ana akım yaklaşımların yanında, yoksulluğu “yoksulların kendi sesleri” aracılığıyla, “öznel yoksulluk” kavramı etrafında ele alan çalışmalar (Şenses, 2013, s. 61-113); yoksulluğu kişisel bir sorumluluk, tembellik, ahlaki zayıflık bağlamında değerlendiren bireysel; yoksulluğun sebebini madun öznelerde arayan neoliberal; yoksulluğu toplumsal yaşam için “zorunlu” ve “doğal” olarak gören muhafazakâr ya da modernleşme kuramları bağlamında kent yaşamına uyum sağlayamamanın yarattığı patolojik bir olgu olarak ele alan görüşler (Gül ve Gül, 2008); kapitalizm ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi tarihsel bir süreçte ele alan çalışmalar (Buğra, 2009, s. 23-82; Özüğurlu, 2002) şeklinde geniş bir spektrumda, farklı kavramsal ve metodolojik ön kabuller etrafında seyretmektedir.

Bu çalışmada kapitalist sömürü ilişkileri ve sınıflı toplum yapılarından bağımsız bir yoksulluk kavrayışının, günümüz yoksulluğunun kapitalizme içkin yapısını anlamakta yetersiz kalacağı ön kabulüyle hareket edilmektedir. Yoksulluğu kapitalizmin hem gereği hem de sonucu olarak gören böyle bir yaklaşım, onu mülksüzleşme, emeğin metalaşması, yabancılaşma gibi yapısal süreçler aracılığı ile ele alır. Bu kavrayış, yoksulluğu marjda olmanın, dışlanmanın ekonomi politik temeline yaslar ve onu “biçare toplumsallık” olarak gören popülist anlayışı alt eder (Özüğurlu, 2002, s. 178-9). Böylece söz konusu kavrayış, salt bir biçimde “yoksulluğu kültürelleştirme”ten uzaklaşır ve onu “kapitalist aksiyomatığın ‘kurucu bir dışarı’ olarak”, yoksul öznelerin içerisinde yaşadığı, onunla mücadele ettiği ve anlamlandırdığı “toplumsal bir durum” olarak görür (Erdoğan, 2002a, s. 10).

Böyle bir yoksulluk kavrayışı, yoksulluğu bir “durum” değil, bir “süreç” olarak da ele aldığı için kendi içinde kapalı, durağan ve evrensel bir yoksulluk tanımı yerine kapitalizmin özgül tarihselliği içerisinde ortaya çıkan, her kapitalist momentin yarattığı dinamik, somut ve bağlamsal

yoksulluk durumlarına odaklanır (Özüğürlü, 2002, s. 184-5). Bu yaklaşım D. Harvey'in ifadesi ile yoksulluğu estetize etmemeyi, toplumsal ve politik ufkumuzun dışarısına atmamayı da sağlayacaktır. Aksi durumda "geriye yalnızca insanlık durumunun ötekiliği, yabancılaşmanın, olumsuzluğun pasif bir tasviri kalır. Yoksulluk ve evsiz barksızlık estetik haz duygusunu tatmin için sunulduklarında, etik gerçekten de estetik tarafından boğulur" (1997, s. 371). Bu çerçevede yoksulluğun estetize edilecek bir mesele değil politize edilecek toplumsal bir sorun olduğu söylenebilir. Yoksulluk bağımlılık ve tahakküm ilişkileri olmadan anlaşılacak bir süreç olmadığı gibi, bu süreç maddi olanın yanında bireyin tinsel dünyasını da kuşatır.

Bu çerçevede edebiyat ve yoksulluk üzerine odaklanan bir çalışma açısından edebiyat sosyolojisinin kavramsal perspektifi yol gösterici olabilir. Buna göre edebiyat sadece tekil deneyimleri değil, o deneyimi şekillendiren toplumsal, kültürel ve ekonomik izdüşümleri, tikel ve tümel arasındaki diyalektik bağı görebilmeyi de mümkün kılar. Öznel ve nesnel olanın iç içe geçtiği edebî metinler toplumbilimsel bir kavrayış için anlamlı olabilecek bir dizi ayrıntı ile doludur (Löwenthal, 2017, s. 9-10). Sanatsal imgeler aracılığıyla bireyin düşünce ve duygularını, bunların toplumsal anlamlarını da kuşanan edebiyat, bu anlamda sadece toplumun neye benzediğini değil, bireyin arzu, umut ya da hayal kırıklıklarını, toplum içindeki konumunu da aydınlatır. Dolayısıyla edebiyat eserleri toplumsal anlam, imge ve kimlik biçimlerini anlamada önemli kaynaklar hâline gelirken bireysel yaşamın en mahrem alanlarına sızmış toplumsallığın da izlerini sunar (2017, s. 12-14 ve 212).

Edebiyatın sosyolojik analizi, edebiyat metnini güncelin görünür kılındığı bir kaynak olarak ele almayı kolaylaştırır ancak metnin sanatsal, estetik yönünü değerlendirmeyi sağlayacak edebi eleştirinin derinliğini içereyebilir (Moran, 2003, s. 85). Bu çalışmada ele alınan söz konusu romanlar, salt toplumbilimsel bir nesne olarak görülmemektedir. Löwenthal'ın ifade ettiği gibi edebiyatı toplumsal olanı edilgen bir biçimde yansıtan, kaydeden bir alan olarak düşünmemek gerekir. İmgeler bakışın, yorumun dolayımından geçerek "nesnelliğin" ötesine uzanır (2017, s. 13). Bu anlamda edebiyat ile toplum arasındaki o etkileşimli ilişki, tıpkı dil ile toplumsal gerçeklik arasındaki ilişkide olduğu gibi (Noble, 2012, s. 33) edebiyatın sanatsal doğasını daraltan ve onu araçsallaştıran bir bakışın ötesinde ele alınmalıdır. Böylece edebiyatın toplumsal yanı iletişimsel bir zemine de oturmuş olmaktadır (Alver, 2012, s. 13-14).

Bu bağlamda çalışmada edebî metinleri gerçekliğin salt yansıması olarak ele almadan, gerçekliğin dil ve metin içerisinde kurulduğunu ancak tarihsel, toplumsal ve ekonomik olanı okumayı mümkün kılacak dolayımlanmış içerikler olduğunu kabulünden yola çıkılmakta, söz konusu romanlar metinsel bir analize tabi tutulmaktadır. Bu çerçevede John Storey'in *Popüler Kültür Çalışmaları: Kuram ve Metotlar* (2000) adlı çalışmasında popüler kitapları çözümlenmek amacıyla geliştirdiği "İdeoloji ve Semptomatik Okuma" yönteminden yararlanılmıştır.

Storey, çalışmasında İngiliz Kültürel Çalışmalar ekolünden hareket etmekte; dilin, kültürün ve ideolojinin popüler metinler bağlamında incelenmesinde yapısal dilbilim ve göstergebilimin sağladığı açılımlardan faydalanmaktadır. Buna göre metin analizinin sorunsalı metni materyal olarak meydana getiren, çarpışan ve rekabet halindeki söylemlerin içeriğini düzenleyen ideolojik yapıları açığa çıkarmak olmalıdır. Bir metnin sorunsalı neyi içerip dışladığı kadar konjonktürel

zeminle de ilgilidir. Eleştirel yaklaşımın görevi, bu sorunsalı açığa çıkarabilmek için metnin yapısını çözümlmek, öte yandan metnin tarihsel koşullarla ilişkisini ortaya koyabilmektir (2000, s. 41-42). Ancak metnin sadece “özbilgisini” açıklamak metni çözümlmeye yetmemekte “metnin yeni bilgisini üretmek” de gerekmektedir (2000, s. 43). Bir metni çözümlayebilmek için metnin ne söylemeye mecbur bırakıldığına da yönelmek gerekir. Storey’e göre Althusserci yaklaşım ile “metnin bilinçaltı” olarak tanımlanabilecek bu nokta, metnin varoluşunun ideolojik ve tarihsel şartlarını da ortaya çıkarmış olur (2000, s. 44).

Ömer Türkeş’in ifade ettiği gibi maddi kültürün, yoksulluk ve zenginliğin roman sanatında yer alışı sadece bir yansıtma meselesinin ötesine geçmektedir. Öte yandan yoksulluk ve zenginlik sınıf savaşımının bir taşıyıcısı olarak ya da ahlaki ve düşünsel bir metafor olarak diğer bütün edebi türlerden daha çok romanda ifadesini bulmaktadır. Nitekim roman türünün ilk ürünlerinde -örneğin modern romanın başlangıcı sayılan Robinson Crusoe- sınıfsal farklılıkların, burjuva bireyi ve onun pragmatik ahlakının erken bir sunumu görülür (2001, s. 132-3).³

Günümüz romanında ise yoksulluk imgelerinin azalışı, alt sınıfların edebiyattaki göreceli yokluğu, yoksulların toplumsal rolleri ve toplumsal ilişkiler içerisindeki dışlanmış konumları da (Löwenthal, 2017, s. 11) göz önünde bulundurulduğunda, Tekin’in, son iki romanı sadece edebî açıdan değil, politik ve kültürel açıdan da önemli bir müdahale olarak görülebilir. Üstelik iki

³ Türk Edebiyatındaki yoksulluk temsillerinin hangi tür ve yıllar arasında karşımıza çıktığına dair kısa bir tarihsel değerlendirme, Latife Tekin’in yoksulluğu sorunsallaştırma biçimini daha iyi anlamayı kolaylaştırabilir. Ömer Türkeş’e göre yoksulların romana “yoksullukları ile” dâhil oluşları 19. yüzyıl romanları ile başlar. Bu dönemin romanlarında -örneğin Balzac, Stendhal, Flaubert’in romanları- kapitalistleşme sürecinin ürettiği yaşam tarzları, modern sınıfsallıklar, anlatı içerisindeki mekânlarda, eşyalarda ve toplumsal ilişkilerde iz düşümler kurar (2001, s. 133). Yerel düzlemde ele alındığında ise Osmanlı dönemi romanlarının ilk örneklerinde genellikle “zenginlik” ve “yoksulluk” sıfat olmanın ötesinde pek bir anlam taşımamaktadır, bu yönleriyle toplumsal ve ekonomik bir kavrayışın dışındadır. Doğu ve Batı karşıtlığını simgeleştirecek iyilik ve kötülük dikotomisi, kendisini zenginlik ve yoksulluk karşıtlığıyla ifade edebilmektedir dönemin romanlarında. Türkeş’in aktardığına göre ilk kez yoksulluğun maddi ölçütleri Ahmet Mithat’ın *Felâh-ı Bey ve Rakım Efendi* romanında görülmekte, Osmanlı dönemi romanında sefalet ve yoksulluğun yapısal bir sorun olarak ele alınması ise II. Meşrutiyet dönemi ile başlamaktadır. Ancak bu dönemin romanlarında zenginliğin kökeni devlet olanaklarına sahip olma durumu ile ele alınmakta, söz konusu iktidar olanaklarının toplumu “yozaştırıcı” etkileri de işlenmektedir. Yoksulluk görünüşleri, dönemin romanlarına savaşlar ve vergilerle beli bükülmüş sefil bir halk temsili içinde ya da gündelik işler (temizlik, bohçacılık) üzerinden sergilenmektedir. Bu anlamda yoksulluk ve zenginlik karşıtlığı henüz kent içerisindeki bir yarılmanın ifadesi olarak yer almamaktadır (2001, s. 136-7).

Cumhuriyet döneminin ilk dönemlerinde de -örneğin Peyami Safa romanları- yoksulluk ve zenginlik teması, Osmanlı’dan kalma miras ile dikotomik çerçeveler eşliğinde işlenebilmektedir. Yoksulluk-geleneksellik-Doğululuk, zenginlik-asrılık-Batılılık gibi karşıtlıklar ile romanda işlenen yoksulluk, toplumsal ya da sınıfsal farklılıklardan çok bir Doğu-Batı karşıtlığı çerçevesinde ele alınabilmektedir (2001, s. 141-2). Cumhuriyet’in ilk yıllarında popüler romanların dışında zenginlik ve yoksulluk karşıtlığını toplumculuk içerisinde, edebi ve politik bir eğilimle ele alan yazarlar da -örneğin Hüseyin Rahmi- vardır. Cumhuriyet ideallerine bağlı yazarlar tarafından da yoksulluk mücadele edilmesi gereken bir olgu olarak ele alınır ve bu eğilim “fedakâr aydın” mitinin yansımaları ile iç içe geçer (2001, s. 141-3).

Türkeş’e göre Türk edebiyatında yoksulluk teması, tüm “çıplaklığı” ile 1930’lu yıllardan sonra “toplumcu” yazarlar tarafından dile getirilmiştir (2001, s. 141-143). 1960’lı yıllara kadarki “toplumcu” romanlarda yoksulluk ve zenginlik karşıtlığı genellikle “köy romanı” akımı içerisinde ele alınmış, önceki dönemin “kötülük-iyilik” dikotomisi yerini ezen ezilen karşıtlığına bırakmıştır. (2001, s. 143-144). Türk romanında toplumsal gerçeklik ve yoksulluk ilişkisinden söz edildiğinde Orhan Kemal’in epey önemli bir yeri vardır. Yoksul insanların, alt sınıfların ezilme, hayatta kalma biçimlerine, umut ve öfkelerine emeğin sömürülmesi üzerinden ve bir “fakir edebiyatı”na saplanmadan eğilir Orhan Kemal (Türkeş, 2001, s. 144). Türkiye’de 1960’tan 1980’lere kadar geçen sürede ise “yoksulluğun ve solculuğun simgesi” olarak özellikle geçekondular farklı anlatı yapıları ve içeriklerle romandaki yerini almıştır (2001, s. 147).

roman eş zamanlı okunduğunda, kapitalizmin tüm o yerinden edici aksiyomunun sadece mekân ya da doğa üzerinden değil, özne üzerinde de nasıl yıkıcı sonuçlara yol açtığı daha açık gözükmektedir.

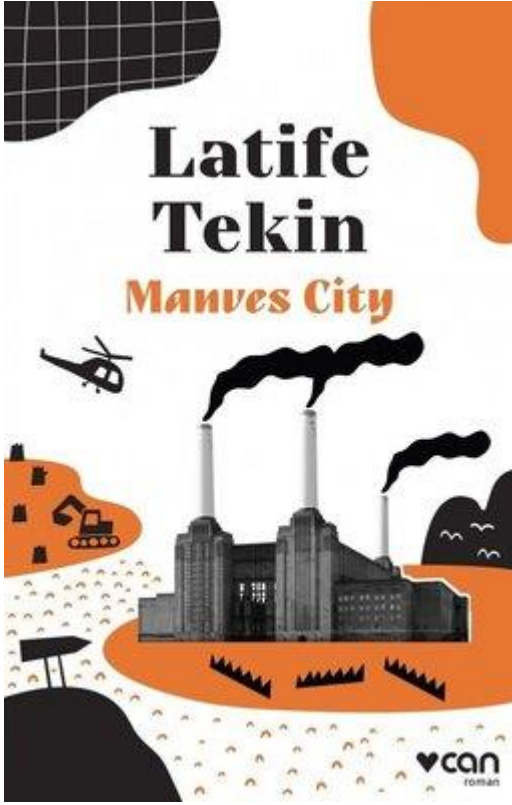
LATİFE TEKİN ROMANLARINDA İLİŞKİSEL BİR BÜTÜNLÜK OLARAK YOKSULLUK İŞARETLERİ

T. Ural'a göre 80'lerden sonra edebiyatta yoksulluk teması git gide silikleşmeye başlar. Bu dönemde yoksulluktan söz etmek, "fakirlik edebiyatı" yapmak, "sanat toplum içindir" anlayışıyla edebi hassasiyet ve derinliklerden uzaklaşmak anlamına gelebilmektedir. Yoksulların sesini duyabileceğimiz roman sayısının epey azalışı politik ve ekonomik değişim süreçleriyle de anlaşılabilir bir durumdur. Bu süreçte yoksulluk ancak bir gölge, bir dekor olarak edebiyata dâhil edilebilmektedir (2018). Ö. Türkeş de 1980 sonrası söz konusu durumu bir kültürel bölünme süreci olarak ele alır. 12 Eylül darbesi ile yaşanan kültürel, toplumsal, siyasal bölünme sürecinde, kendisini taşradan, yoksulluktan ayıran, bu anlamda kendi toplumsal ve kültürel çelişki ve çatışmalarına da uzaklaşan bir Türkiye meydana gelmeye başlar. Eşitsizlik, sömürü ve ekonomik tahakküm hızla artarken rastlantısal olmayan bir şekilde zihinsel haritalardan ve popüler imgelemden yoksulluk görünümüleri de uzaklaşmaya başlamış, bu bağlamda yoksulluk imgelerinin romanlardan sürüldüğü, metalar dünyasının zenginlik imgelerinin ise salına salına dolaştığı bir kültürel durum da meydana gelmiştir (2001, s. 150-2).

Yoksulluğun tarihsel olarak derinleştikçe edebî olarak görünmezleşebildiği böyle bir kültürel ortamda, Latife Tekin'in romanları eleştirel bir müdahale olarak da değerlendirilebilir. Nitekim Tekin yoksulluk imgelerinin edebiyatta azalmaya başladığı bir dönemde Türk romanında yoksulluğu, özellikle gecekondulu yaşamını pek de alışılmadık bir tarzda hikâyenin merkezi yapmıştır. İlk romanı *Sevgili Arsız Ölüm* (1983) ve ardından *Berci Kristin Çöp Masalları* (1984) ile yazar yoksul mahalleleri, gecekondulu yaşamını fantastik, masalsi bir biçimde ve toplumsal bir trajedinin nesnesi hâline getirmeden anlatısının merkezine koyar (Türkeş, 2001, s. 150). Tekin'in ilk dönem romanları yoksulluk temasının merkezde olduğu, yoksulluğun göç ve gecekondulu temasıyla ilişkilendiği eserlerdir ve yazarın öz yaşamsal öyküsünden güçlü nüveler barındırır (Özer, 2005, s. 23). İlk romanı *Sevgili Arsız Ölüm* ile birlikte Tekin, köyden kente göç olgusunu farklı bir anlatı politikası ve edebiyat anlayışı çerçevesinde ele almış, büyülü gerçekçi anlatım özelliklerinden faydalanmış, bu anlamda söz konusu olguyu toplumcu gerçekçi roman anlayışının kalıplarını aşarak anlatısına dâhil etmiştir (Balık, 2011, s. 26).

Söz konusu romanlarda Türkiye'nin modernleşme ve kentleşme serüveninin, bu serüvenin meydana getirdiği çelişki, açmaz ve sancıların, modernleşmenin vaatlerini tüketememenin, kentin çeperlerine itilmenin, sınıfsal yaraların izleri takip edilebilir. Öte yandan bu sömürülme, yoksun bırakılma ve içerilme sarmalarında, yoksulların kendi ezilmişlik koşullarını nasıl değerlendirdiği, gerçeklik ve dille nasıl ilişkilendiği; yoksulların anlam dünyalarındaki fantastik ve mitik unsurların büyülü gerçekçi anlatım olanaklarından faydalanarak içerik ve biçim açısından nasıl özgün bir yorumla ortaya koyulduğu da görülebilir. Daha sonraki romanlarında da yoksulların

özne olma hâllerinde, kente uyum süreçlerinde, var olma pratiklerinde bu masalsi üslubun izleri görülmektedir.

Tekin'in büyümlü gerçekçi üslubunun arkasında, bütün dilsel, sembolik, yapısal ve öznel incelikleriyle toplumsal gerçekliğin çeşitli görünümüleri yer alır. Yoksulluk teması ise gerçeklik ve fantezinin, somut ve soyutun, nesnel ve öznel olanın alaşımında bu kategorileri bir arada tutan diyalektik bir bütün olarak yer almaktadır. Bir yandan toplumcu gerçekçi denilebilecek bir bakış açısı ile yoksulluğu ele alan, öte yandan meseleyi toplumsal olandan bireylerin kişisel serüvenlerine, özne olma ve madunluk hallerine genişletebilen bir tavrın, Tekin'i bir eşikte olma durumuna yakınlaştırmış olabileceği iddia edilebilir. Ancak bu eşikte olma hali, edebi bir yaratıcılığın ve özgünlüğün yolunu açabileceği gibi, yoksulluk ve yoksunluğun sınırlarını da birbirine yakınlaştırmaktadır. Başka bir ifade ile Tekin'de yoksunluğun, dışlanmanın, özneleşmenin yaslandığı somut bir tarihsel gerçeklik olarak yoksulluk kavrayışının güçlü olduğu söylenebilir.

Bu anlamda Tekin, yoksulluğu sadece toplumsal mücadeleler ve sınıflar arasındaki ilişkilerin yansıması olarak değil, öznelin sembolik ve psişik evreninde de güçlü bir karşılığı olan dolayısıyla makro ve mikro olanın iç içe geçtiği bir bütünlük olarak işlenmesi açısından da özgün bir edebi yorum ortaya koymaktadır.⁴

⁴ Türk Edebiyatındaki toplumsal gerçeklik ve yoksulluk ilişkisi mevzu bahis olduğunda Orhan Kemal'in önemli bir yeri vardır. Üstelik Latife Tekin'in de metin içerisinde yoksulluk ile kurduğu ilişkinin, biçim, içerik ve üslup olarak farklılıklar olsa da Orhan Kemal'inki ne benzer özellikler sergilediği söylenebilir. Bu çerçevede Nurdan Gürbilek'in Kemalettin Tuğcu ve Orhan Kemal romanlarındaki yoksulluk temsilini karşılaştırdığı, edebiyat ve toplumsal gerçeklik arasındaki ilişkiyi derinlikli bir biçimde ortaya koyduğu "Yoksulluk Lekesi" adlı çalışması yol gösterici olacaktır. Gürbilek, Tuğcu romanlarında yoksulluğun bir toplumsal sorun olarak değil kişisel bir başarısızlık, üstesinden gelinecek bir erdem hikâyesi olarak kurulduğunu ifade etmektedir. Tuğcu'da yoksulluk, patetik çocuk kahramanın maruz kaldığı bir talihsizlik, aynı zamanda bir haysiyet hikâyesi olarak yer almakta, bu anlamda toplumsal iktidar ve eşitsizlik ilişkileri içerisinde görünür kılınmamaktadır. Tuğcu, yoksullaşma korkusu ile hemhal bir orta sınıfa seslenirken yoksulluğu romantize eden bir üslup da kurmaktadır. Erdem ve onur ile yoksulluk arasında kurulan söz konusu ilişki içerisinde yoksulluk, toplumsal adaletten ve eşitsizlik mekanizmalarından da uzaklaştırılmaktadır (2015). Orhan Kemal'in romanlarında ise yoksulluk melodramik bir tını taşısa da kapitalist dönüşümün bireyin iç dünyası üzerindeki etkisine odaklanılarak kişisel ve toplumsal olanın etkileşiminde gerçekçi bir şekilde işlenir. Orhan Kemal, yoksulluğu romantize etmeyen, nesneleştirmeyen ve yoksulluk tesellisine soyunmayan; imrendirmenin ve utandırmanın sınıfsallığını ortaya koyan bir yaklaşıma sahiptir. Onun romanlarında yoksulluk bir aksesuar olarak değil bizatihi anlatının merkezinde, kurucu bir toplumsal öge olarak yer almaktadır. O, Tuğcu'dan farklı olarak ekmeği haysiyete tercih eder. Kemal'in romanlarında "yoksul çocuklar" patetik bir kahraman olarak değil, öfke, arzu ve kıskançlıkla dolu varlıklar olarak yer alırlar. Bu anlamda Orhan Kemal'in yoksul çocukları ve onun yoksullukla kurduğu ilişki daha "gerçekçidir" (2015).

Bu anlamda Tekin'in, romanlarında toplumsal eşitsizlikleri ve bunun sebep olduğu acıları karakterlerin kişisel serüvenleri üzerinden işlemeyi, politik bakış ile gerçekliği iç içe anlatmayı ve buna edebî bir derinlik de katmayı başardığı söylenebilir. Toplumsal ve bireysel olan, Latife Tekin'in romancılığında yoksulluk üzerinden birbirine sürekli temas ederken; Altuğ'un da ifade ettiği gibi Latife Tekin romancılığında yoksullar bir korku, acıma ya da fobi nesnesi olmaktan da uzaktır. Özellikle ilk romanında yoksulluk bu fantazmalardan uzakta bir "arafta kalmışlık olarak", madunluk ve özne olma arasındaki o kaygan eşikte deneyimlenmektedir. İkinci romanı *Berci Kristin*'de de yoksulluk toplumun ne içinde ne de dışında, o müphemlik alanında konumlandırılır ve madunların zihinsel ve mekânsal göçü üzerinden işlenir (2010, s. 79-82).

1983 ve 2006 yılları arasında yayımladığı sekiz romanı ile Latife Tekin hem büyülü gerçekçi anlatım olanaklarını hem de sözlü kültürü bir arada kullanarak Türk romancılığında özgün bir ses olarak yer almaktadır. Balık'a göre Tekin'in sekiz romanını "iki ayrı roman" olarak okumak mümkündür: *Sevgili Arsız Ölüm*'den *Aşk İşaretleri*'ne kadar yazdığı beş romanı ilk dönem olarak, *Ormanda Ölüm Yokmuş*'la başlayıp *Muniar*'la biten üç romanı ise ikinci dönem olarak ayrılabilir. İlk dönem romanlarında yoksulluk, gecekondu yaşamı, göç, dil gibi temalar ağırlıkta iken ikinci dönemde daha çok psikolojik temalara, insan-doğa ilişkisine, unutmama-hatırlama diyalektiğine, çevreci bir duyarlılığa yönelmektedir yazar (2011). Söz konusu dönemselleştirme çabasını birbirine temas etmeyen ilişkisiz bir dönemselleştirme girişimi olarak görmemek gerekir. Bir yazarın romancılık serüvenini kategorik ve tarihsel bir şekilde ortaya koymak, o yazarı dönemselliğe indirgemek anlamına gelmemektedir. Üstelik Latife Tekin'in bütün romanları dil veya anlatım açısından birbirine bağlanabilir. Bu çerçevede Tekin'in bu çalışmaya konu olan romanları sözü edilen "iki dönem"e ait temaların iç içe geçtiği eserler olarak görülebilir. İncelenen romanlarda yoksulluk, dil, doğa-insan ilişkisi, bireysel trajediler, unutmama, hatırlama ve söz-dil temaları iki romanda da hem benzer hem de farklı biçim ve içeriklerle birbirine temas etmekte, söz konusu temaların bir alaşımı meydana gelmektedir.

MANVES CITY VE SÜRÜKLENME ROMANLARINDA YOKSULLUK HÂLLERİ: İŞÇİ DENEYİMİ, SÜRÜKLENEN ÖZNELER, DİRENİŞ VE UMUT

Manves City ve *Sürüklenme* romanlarındaki yoksulluk temsillerini analiz etmeye geçmeden önce, romanların içeriğine ve kurgusuna dair genel bir çerçeve çizmek yerinde olacaktır. *Manves City*'nin ana kahramanı Ersel yıllar önce fabrikada çıkan bir yangın sonucu iftiraya uğramış, işçi eylemleri sırasında fabrikayı kundaklamak ile suçlanmış ve 5 yıl hapis yatmıştır. Hapisten çıktıktan sonra kasabası Erice'ye döner. Erice eskiden de sanayi bölgesi, işçi kasabasıdır ancak büyük bir değişim geçirmiştir. Erice bir taşra kasabasından "Manves" adlı çok uluslu bir şirketin etkisiyle "City" e dönüşmektedir. Roman, Ersel'in daha önce kendisini amcası ile kaçıp terk eden sevgilisi Zeynur'un kızını, üvey kızını araması üzerinden kurgulanmaktadır. Ersel'in üvey kızını arama sürecinde kendisine çocukluk arkadaşı Nergis eşlik edecektir. Nergis yerel bir gazetede yazılar yazan, Erice'nin değişim sürecini yazılarıyla dile getiren, çevre ve kadınlık bilinci yüksek işçi bir kadındır. Ersel bir yandan iş aramakta, yeni çalışma koşullarında ayakta kalma mücadelesi vermekte, sisteme pek de dâhil olamamakta ya dâhil edilmemektedir. Ersel, Bir hayvan çiftliğinde

iş bulup çalışmaya başlar bir yandan da üvey kızı Eda'yı bulabilmek için kasabadaki birçok kişi ile temasa geçer. Bu süreçte değişen insan ilişkilerini, talan edilen doğayı, işçilerin, yoksulların çalışma ve gündelik hayat pratiklerini hayal kırıklığı içerisinde izlemektedir.

Sürüklenme romanı ise isimsiz ve cinsiyetsiz bir kahramanın “sürüklenme” hikâyesidir. “Takviye” isimli sivil toplum örgütü gibi işleyen bir kuruluşun destekçisidir kahraman. Söz konusu örgüte maddi destek sağlamak için yurt yurt gezer. Türkiye, Yunanistan, İngiltere, Rusya'ya seyahat eder. Bir yolculuk dönüşü havaalanında karizmatik, bilge” ve “kâhin” bir taksiciyle gizemli bir yolculuk yapar. Bir yandan gittiği yerlerde yoksul, kimsesiz, yersiz yurtsuz gençlerle karşılaşır. Bugünün gençlerinin sürüklenme ve tutunamama hallerine şahit olur, diğer yandan örgütün işleyiş mekanizmaları ile örgütte çalışan yöneticiler ile de hesaplaşma içerisindedir. Kahraman, karşılaştığı yoksul, yalnızlaşmış gençlere sahip çıkarak kendi köksüzlük, sürüklenme ve yersiz yurtsuzluk hissini gidermeye çalışmakta, yaşamı yeniden yeşertme mücadelesi vermektedir. Yolculuğunun sonunda anlatıcı Manves City'e yakın bir başka köyde kurulmuş, örgüt yöneticisi Raşit'in eski sevgilisi olan Nerves'in kurduğu biyolojik çiftliğe yerleşmek ister. Burası da Erice'nin maruz kaldığı değişim gibi yeni düzenin tahakkümüne maruz kalmıştır. Yanına yolculukları sırasında tanıştığı üç genci de almıştır. Ancak hem çiftlik çalışanları hem de çiftliğin olduğu yerde yaşayanlar çeşitli yollarla burada yapılan faaliyeti sabote etmektedirler. Anlatıcı bunların hepsine tanık olmakta ve izlemekte, ancak bir şey yapamamaktadır. Bu arada yakındaki Erice'de olanları da öğrenir. Erice'deki talan edilmiş doğayı maden şirketlerinin ve mafyanın yerel halka ve doğaya uyguladığı ekonomi politik şiddeti görür. Manves City'deki Ersel'in üvey kızı Eda, isimsiz anlatıcının sahip çıktığı Karaca isimindeki yoksul gencin kız kardeşidir.

HER YER “KÜRESELLEŞİRKEN”: MEKÂN, DOĞA, ÖZNE VE YOKSULLUK

Latife Tekin, iki romanında da bugünün gençlerinin, yoksullarının, işçilerinin evrensel bir yolda, sürüklenmede olma hâlini anlatırken mekânı, mekânsal düşünüm ve deneyimi metnin merkeze taşımaktadır. *Manves City*'de taşrayı, kasabadaki işçi ve yoksulların var olma dinamiklerini mekânın -kasabanın- geçirdiği değişim sürecini anlatının arka planında sürekli işler kılarak kurgularken *Sürüklenme*'de mekân yine önemli bir bileşen olarak karakterlerin hem küresel hem yerel düzlemde sürüklenmelerinin önemli bir ögesi ve sermayenin mekânsal akışkanlığını sorunsallaştırmayı mümkün kılacak bir kategori olarak karşımıza çıkar.

Romanlarda mekân; öznenin tarihsellik, toplumsallık ve yoksulluk deneyiminde cereyan eden ilişkisinin merkezinde yer alan kurucu bir öğedir. Küresel düzlemde mekânın yerelliğinden sıyrılışı ve sermayenin küresel ölçekte yayılışı arasındaki iç içe geçmiş ilişkiler ağı, özellikle *Manves City*'de daha belirgindir. *Sürüklenme*'de ise mekânın küresel iktidar ilişkilerinin bir metaforu⁵

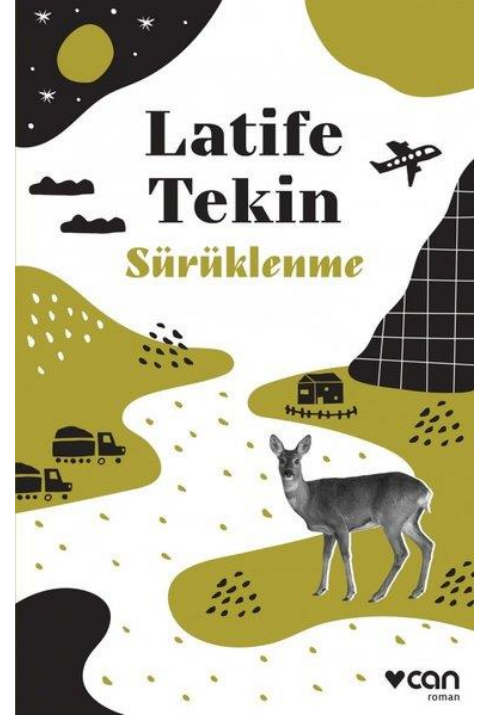
⁵ Küresel iktidar ilişkileri mekân metaforuna başvurmadan pek anlaşılır gözükmemektedir. Çünkü küreselleşme toplumsal mekânın ya da coğrafyanın ulusal sınırlarla kısıtlı olduğu durumu aşındırmakta, böylece mekânın doğasında da önemli değişiklikler meydana getirmektedir (Scholte, 2008, s. 108). *Sürüklenme*'de bu metafor küreselleşme sürecinin yoksulluğu yerel, ulusal mekanların dışına taşıyıp evrensel bir düzleme taşınması, bu anlamda derinleştirilmesi olarak da okunabilir.

olarak yer aldığı söylenebilir. Hem isimsiz kahraman hem yoksul gençlerin oradan oraya sürüklenişinin aslında bugünün yoksullarının (işçilerin, göçmenlerin, mültecilerin örneğin) dünyanın farklı mekânlarında oradan oraya savruluşunu, o günümüze özgü “küreselleşmiş” sistemdeki “yoksul insan dolaşımını” simgelediği iddia edilebilir.

Mekân, yoksulluk ve küreselleşme arasında ilişki, *Manves City*'de yerel mekânın değişimi, küresel tahakküme açık hale gelişi ve yoksulluk deneyimi ile; *Sürüklenme*'de ise küresel düzeydeki mekânsal hareketliliğin, sürüklenmelerin ardındaki toplumsal ve kişisel trajedilerle kendisini ortaya koymaktadır. Mekân üzerinde kurulan tahakküm, yoksulluk ve onların anlam dünyaları üzerinde kurulan tahakkümün de derinleşmesi anlamına gelmektedir. Öte yandan yoksulluk deneyimi iki romanda da kahramanların hem yaşama tutunma çabaları hem de anlamsızlık duygusunu alt etme ve bir aidiyet kurma isteği ile de iç içe geçmekte, yoksulluk farklı mekânlarda benzer görünümsergileyebilmektedir.

Manves City'de büyük kente uzak bir işçi kasabasının, hem kente uzak olmanın hem de kendisi kentleşirken geçirdiği sürecin hüznü görüntüsünü Ersel'in hapisten çıkıp Erice'ye Yağderesi'ne dönüşüyle izlemeye başlarız: “Şu Ersel'in Yağderesi'ni dolaşp da, o işçi deryası sanayi dünyasında, beş yıl önce çalıştığı fabrikanın kapısını bulamayışını kim anlatabilir” (MC, s. 11). Ersel Erice'nin kendisini kaybedişine tanıklık etmektedir. Beş yıl gibi pek de uzun olmayan bir süre içerisinde Erice bambaşka bir yere, Ersel'in bilmediği, yabancılaştığı bir mekâna dönüşmüştür. Değişim belki çok daha önceden başlamış olsa da iyice derinleşmektedir: “Oyun çağından beri o fabrika senin, bu atölye benim çalışıp mücadele vermişler, tarla ekiminden toplamacılığa birlikte gezmedikleri iş kolu kalmamıştı” Nergis ile Ersel'in (s. 13). İkisi de “mevsimlik çadırlarda hasatçı kadınların elinde eteğinde büyümüşü” (18), “Ersel'i okula göndermeyip tarlaya sürerdi üvey babası çocukluğunda” (s. 49). “Erice'de yaşamının eskiden güzel olduğu, hoş kokulu, yumuşak toprağına yağmur gibi insan yağmadan önce geceleri evlerde toplanıp çay sefalarının yapıldığı, sabahları güle söyleşe tarlaya, fabrikaya yüründüğü” günleri Nergis nostaljik bir özlemle dile getirir (s. 32). Erice'ye sığmamaktadır. Sürekli insan akışının olduğu bir yere, toplumsal ve ekolojik felakete davetiye çıkaran bir mekâna dönüşmektedir. Yaşamın her geçen gün güçlenen bir saldırı altında kaldığı kolektif, dayanışmacı bağların aşındığı, sömürü ve yabancılaşmanın derinleştiği geç kapitalist toplumsal ilişkilerin daha da kristalize olduğu bir mekândır artık.

Her yana yayılan çok uluslu fabrikalar mekânın bilindik doğasını değiştirdiği gibi tabiat üzerindeki tahribatını da artırmaktadır: “Erice'nin sizi bugüne getiren tabiat harikası doğasını bulamazsınız” der Nergis ve sorar “bohçasını kiraz ağacının altında açanla, betona serip yayan bir olur mu?” (s. 33). Olmamaktadır. Ersel ise durumu ne kadar hızlı kavransa o kadar az üzüntü çekecektir. Geride bıraktığı insanların çoğunu hayat başka bir tarafa savurmakta, sürüklemektedir:

“Nergis de kendini daha yeni yeni bulur, Erice’ye döndükten sonra -Ersel hapse girdikten sonra Erice’yi terk etmişti ama tutunamayıp geri dönmüştü Nergis- aylarca işsiz dolaşır” (s. 34). Ersel Erice yamaçlarında yürüdüğü bir sabah Manves şirketinin açtığı üretim tesislerini, okulları, liseleri görür. Manves Erice’yi sadece üretim noktasında değil pek çok yoldan yutmaktadır: Ersel hayatların git gide zorlaştığını hissetmekte “Pırasa Ovası’nı yutan Manves Üretim Tesisleri’ni gördüğünde”, kiraz ağaçlarının arasından ağlayarak geçmektedir (s. 50).

“Büyüklerimizin yeşil deniz dediği Pırasa Ovasında iki pulluğun döneceği kadar yer kalmadıysa, nereye gidiyoruz diye sorma vakti gelmiştir” der Nergis. Onun politik ve ekolojik bilinci Ersel’e göre daha yüksektir (s. 45). “Erice’nin adı yaşasa kendi silinmektedir ortadan”, “değişimin önüne geçmek imkânsızlaşmakta”, Manves tüm ovayı yutmaktadır (s. 59): “Dağlar bile satılmıştı, arka vadiler, dereler... Taksi plakası alır gibi maden arama ruhsatı alan aileler vardı.” Gizlice açılan kuyulara asitler atılıyor, elektrik üretimi için mekân, insan ve doğa talan ediliyordu (s. 87). Nergis “yaşadığımız yerin gelişmişlik çıpası hangi seviyede?” diye ironik bir biçimde sorarken tüm o “ilerleme”nin ardında nasıl bir “gerileme” ve yıkım süreci olduğunu da sezdirmektedir. Ersel ovayı kaplayan hangar fabrikalarını gördüğünde, Yağ Deresi’nde bir “İşçi Depoları” dönemine girildiğine tanıklık ettiğinde, Nergis’in ona mektuplarında yazdığı değişimin nasıl bir felaket sürecini doğurduğunu kendi gözleri ile de görür, Nergis’e göre belki daha az politik ama belki ondan daha fazla duygusaldır (s. 80).

Doğa üzerinde kurulan tahakkümün izleri *Sürüklenme*’nin sonlarına doğru kurgu *Manves City*’e bağlanırken belirginleşmektedir. Kahraman Erice’ye yakın bir kasabaya, Cehil’e yerleşmek amacıyla gittiğinde yerel halkın tanıklıklarını dinler. Kapitalist tahakkümün çelişkilerini, doğa üzerindeki talanın sancılarını Erice gibi Cehil halkı da yaşamaktadır. Ancak Cehil Erice gibi bir “kentleşme süreci” içerisinde değildir. O hâlâ bir köydür ama maden şirketlerinin, termal enerji tesislerinin delik deşik ettiği bir mekâna dönüşmüştür. Doğa-insan çatışması, insan ile insan arasındaki çatışmayı da (Löwenthal, 2017, s. 216) körüklemektedir Cehil’de: “Tarlasını, bahçesini satanla satmayan birbirine düşman kesilmekte” (s. 149), toprak davası için insanlar öldürülmekte (s. 161), gerginlik üretim tesislerinde çalışanlara da yansımakta, sürekli kavga çıkmaktadır çalışanlar arasında (s. 139).

“Cehil’in berrak havası mazi oldu artık, madenlerin tozunu soluyoruz, zeytincilik sebzeçilik bitti bu yörede, tarım öldü.”

“Tarlalarda açık madencilik yapılıyor, ormanları delik deşik oydular, dinamit sesinden uyumuyor köylerde, evlerin duvarları çatlak patlak içinde.”;

“Köyün çatında göğüs göğse boğuşuyoruz madencilerle, vicdan yok, güç var ellerinde, devleti arkalarına almışlar.” (s. 138).

Bu görüntüler büyük şehirlerde güçlü bir işçi örgütlenmesinden kaçabilmek için kapitalist aklın kurduğu alt kentleşme örneklerinin (Harvey, 1999, s. 265), kapitalizmin coğrafi olarak ademi-merkezleşme eğilimlerinin de bir yansıması gibi durmaktadır. Başka bir ifade ile bu eğilim yoksul kesimleri mekânsal olarak tecrit etme istediğinin de bir yansımasıdır (Buğra, 2009, s. 11). Toplumsal ayırım ve hiyerarşilerin mekânda somutlaşmış bir halini, bu uzaklık, mekân ve

yoksulluk arasındaki o dolayımda görürüz *Manves City*'de.⁶ Yerel endüstriyel süreçlerin küresel kapitalist sistemlere eklenmesini, fabrikaların başka yerlere taşınmasını (Harvey, 1999, s. 217) ve bu sürecin çevre üzerinde yarattığı etkilerin hızla küresel sorunlar haline gelişini (Tomlinson, 2004, s. 23) ve küreselin -sermaye akışkanlığı ile- yereli dönüştürürken bireylerin kaderlerini de küresel etkilere daha açık hale getirmesini okuruz (s. 26).

Bu küresel etkilere açık hale gelme durumu ekonomik ve ticari sömürünün, Erice'yi dönüştürürken onu kendisine özgü bir sıkışmışlık, daralma ya da gerilim halini (merkez-taşra gerilimi) deneyimlemekten yoksun bırakma noktasında da açıklık kazanmaktadır. Başka bir ifade ile Erice'nin "kentleşme" süreci, taşraya özgü bir "arada varoluş" (Çiğdem, 2018, s. 105) halini aşındırabilen küreselleşme sürecinin toplumsal, kültürel, mekânsal sonuçlarını da bünyesinde barındırmaktadır. Merkez-taşra, kent-kasaba gibi dikotomik şemalar neoliberal, kapitalist yayılım ile birlikte aşınmakta ve yoksulluk deneyimi hem taşra ve kent, hem yerel ve küresel düzlemde gittikçe benzer nüanslar barındırabilmektedir. Bu anlamda *Manves City*'deki yabancılaşma duygusu, kente ve kentin toplumsal ilişkilerinin hareketliliğine, yarattığı imkânlarla ya da anonimliğine duyulan arzuyla pek ilişkili değildir. Kapitalist aksiyom "taşraya", kasabaya özgü bir mekânsal yabancılaşma, daralma, sıkılma, dışarıda olma duygusunu da değiştirmiştir. Erice'deki yabancılaşma tıpkı *Sürüklenme*'de olduğu gibi "yeni kapitalizmin" karakter üzerinde etkileri bağlamında (Sennett, 2002) ve kapitalizmin mekânın ve doğanın belleği üzerinde kurduğu tahakkümün sonuçları bağlamında deneyimlenmektedir; mekân o eski bilindik mekân olma halinden sıyrılmakta, bu sonuçların etkilerine en çok açık olanlar tarafından, yoksullar tarafından deneyimlenmektedir.

NEOLİBERAL HEGEMONYA BAĞLAMINDA İŞÇİ DENEYİMİ VE YÖNSÜZLÜK-TAHAYYÜLSÜZLÜK MOMENTİ OLARAK YOKSULLUK

Manves City'de günümüz işçilerinin çalışma koşullarını ve direnme pratiklerini anlatı içerisinde takip ederken, yazar bizi yaşamın paradoksal yanları ile de yüzleştirir: Romanda güvencesizleştirilmiş, performans ve verimlilik baskısı altındaki endüstriyel çalışma koşullarının yanında, binasız fabrika, insansız üretim gibi bilim kurgu havası yaratan teknolojik manzaralar da yer almaktadır. Farklı üretim biçimlerinin eş zamanlı yer alışı zaman zaman distopik bir atmosfer de yaratmaktadır: "Karanlık fabrika kuracaklarmış, insansız fabrika, enerji tüketimi sıfır, robotlar yapacak üretimi..." (s. 60) diyordu bir Erice sakini, "mühendisten aşağısını kolayca atıyorlardı işten" (s. 111). Ersel bir fabrikanın çevresinde dolanıp dururken anlar bunu, tek bir insana rastlamaz, "her şey soğuk, mekanik, terk edilmiş ve hareketsiz" gibidir (s. 74). Ersel, pozisyonları robotlar ile doldurulabilir olan dolayısıyla yoğun bir işsizlik tehdidi altında yaşayanların geç kapitalizmin ileri teknolojiyle maruz kaldığı baskıyı, tükenmişliği gözlemlemektedir.

⁶Erice'nin "kentleşme" süreci mekânsal bir aynılaştırma, standartlaşma sürecini de kuşatmaktadır. Bu standartlaşma süreci ile indirgemeci bir "kültürel homojenleşme" tezinin varsayımları ima edilmemektedir. Daha çok küreselleşme sürecinin sermayenin akışını kolaylaştıracak mekânlar ve birbiriyle bağlantılı koridorlar yaratması (Tomlinson, 2004, s. 19) ve yerel deneyimi "yerinden ederek" dönüştürmesi (2004, s. 22) bağlamında sorunsallaştırılmıştır. Böylelikle bu süreç mekân üzerinde kurulan bir hâkimiyetin hem toplumsal alanda hem de gündelik hayat pratiklerinde de iktidar kurmanın (Lefebvre'denakt. Harvey, 1999, s. 255) önemli bir bileşeni olarak konumlandırılmıştır.

İşçiler, “Her İşe Koşan İşçi” uygulamasıyla uykudan yıkılana kadar çalışmaya zorlanmaktadır. Bu yüzden “hak arayıp sormak da hayal olmuş”-, “iş yükü ile borç derdi arasında sıkışıp un ufak” olmuşlardır. Nergis değişimin şiddetini ve “sürekli gelişim” adı altında kurulan tahakkümü “Sincap Karton” adlı bir fabrikada çalıştığı günlerde derinden hissetmiş, Ersel’e yazmıştır: “Bildikleri esaret şekli bile geçmişte kalmıştı” artık (s. 14). “Verimliliği artırmak için geliştirilen yöntemler hakkında saatlerce konuşabilirdi Nergis. Yaratılan yeni yollar, işçinin işçi ile yarıştırdığı çadır atölyelerden, işçinin makinelerle yarıştırlıp dövüştürüldüğü üretim arenasına varıp uzanmıştı. Şimdi artık makinelerin önüne yem olarak atılıyorlardı (s. 18).” İşçiyi işçiye düşman kılan” “Kaizen” diye anılan yeni bir üretim biçimidir bu (s. 68). Mülksüzleşme sürecinin derinleştiği, iş gücü içerisindeki parçalanmaların ve bölünmelerin arttığı, neoliberal momentin bir simgesi gibiydi “Kaizen” sistemi. Fordizmden esnek birikime, posfordist rejime geçişle -kopuş olarak değil- birlikte örgütlü işçi hareketinin aşınmasının görünümleri olarak da okunabilir bu ifadeler. Artan işsizlik, vasıfsızlaşma, emek süreçlerinin esnekleşmesi gibi faktörler sendikal hareketlerin de güçten düşmesine neden olmaktadır. Çünkü söz konusu rejimde çalışanlar arasındaki farklılaşmaların artması örgütlü işçi hareketi alanlarını sınırlamakta, süreç işçi sınıfının sendikal mücadele gücünde bir gerilmeye neden olmaktadır (Harvey, 1999, s. 171; Mütevellioğlu ve Işık, 2009, s. 187-189).

“İncitilmenin kırılmanın ötesinde kelimelerin yetersiz kaldığı bir durum yaşıyordu.” “Ericce’nin yoksulu sahipsizi bol nasıl olsa, işçi bulmaktan yana sıkıntı çekmiyordu” fabrikalar. Ama işsizlik her an kapıdadır, işçilere performans düşüklüğü nedeniyle anında kapının gösterildiğini yazar Nergis Ersel’e, “kaç git uzaklara, dönme” der (s. 17). Nergis “insanın güvencesi kırık olunca her şeye boyun eğiyor”, demektedir. Yoksulluğun aynı zamanda yaşama dair derin bir güvensizlik duygusunu derinleştirmekle kalmadığı, aynı zamanda insanın kendi kendini ötekileştirici varoluşsal bir yarılmanın da ifadesi olabileceği gerçeği Nergis’in sözlerinde çarpıcı bir nitelik kazanmaktadır: İşçilerin “işten atıldıkları anda kendi gözlerinde bile kıymeti” kalmamaktadır (s. 19).

Emeği sadece daha ucuz hale getirmeye çalışmayan aynı zamanda itaatkâr da kılmak isteyen (Mütevellioğlu ve Işık, 2009, s. 198) bir değişimdir bu: “Mesai saatleri içinde ihtiyaç molası süresini iki kez aşacak biçimde tuvalette bekleme yaptıkları için” iki hafta çay molası yasağı koyuyordu işçilere “Botşef” patronları (s. 130). “İşçinin kanı tutuşmuş ama bir ot toplamalık izin kullanma hakları yok. Cumartesi tam gün çalışmaktan, gece mesaisinden yılıp usanmışlardı artık (40)”. Neoliberal küreselleşmenin özellikle vasıfsız emeğin dolaşımını (Şenses, 2009, s. 683) kısıtlayan yanı da görünürdür romanda: Nergis ve Ersel gibi “okumamış işçileri fabrikaların kapısından içeri sokmayacaklardı, toplu işten atılmalar başlamıştı zaten (s. 87).” Yaşamın belirsizliğini, öngörülemezliğini iliklerine kadar hissediyordu yoksul işçiler: “İğneden geçen ipin ucunun nereye uzandığını, bıçağın kestiği kâğıttan ötesini bilmelerinin mümkün olmadığı” bir hayat yaşıyorlardı (s. 131). Burawoy’un ifade ettiği gibi üretim sürecinin kendisi ekonomik, ideolojik ve politik süreçlerin birbirine dolaymlandığı bir bütün olarak (2015, s. 40) deneyimlenir.

Tüm bu anlatılarda küreselleşme süreçlerinin nitelikli iş gücüne talebi artırdığı, çalışanların iş tanımlarının, emek sürecinin esnekleştiği, böylece yabancılaşmayı ve sömürüyü de derinleştiren

uygulamaların yaygınlaştığı, sendikaların ve devletin düzenleyici rolünün daha da gerilediği, yoksulluğun derinleştiği bir sürecin (Mütevellioglu ve Işık, 2009, s. 161) neoliberal, “yeni kapitalist”⁷ düzenin izdüşümlerini okumak mümkündür. Bu izdüşümler eşitsizliğin, güvencesizliğin, belirsizliğin, bireyselliğin arttığı; birey ile siyasal kurumlar arasındaki bağın ve toplumsal ortaklıkların gevşemeye başladığı bir sürecin tarihsel örüntülerini barındırmaktadır (Özkazanç, 2009, s. 262- 263; Ettliger ve Hartman, 2015, s. 37-38)

Yazarın yoksulluğa bakışı bütüncül bir resme bakar gibi değildir. Yoksul işçiler birbirlerine karşı zalimleşebilen, bir dayanışma ve kolektivite hali kuramayan özneler de olabilmektedir. Bu anlamda kapitalist şeyleşme ve yabancılaşma içerisinde bir yoksulluk temsili görülebilmektedir *Manves City*'de. Belirli arzu ve fantezileri ile de sisteme eklenmiş durumda olan, belirli zaafllara ve korkulara sahip olan bir proletarya temsili çizer Tekin. Bu anlamda ahlaki ya da özcü bir değerlendirmeden kaçınır, böylece işçi sınıfının bu diyalektik temsilinde tarihsel ve toplumsal imgelemi güçlü bir bakış da kendisini ortaya koymaktadır.

Emek gücünün sermaye tarafında disipline edilmesi karmaşık bir süreçtir. Bu denetim süreci çeşitli düzeylerde baskı, hegemonya, iş birliği ve massetme gerektirir. Ve tüm bu süreç sadece iş yerinde değil diğer toplumsal yaşam alanlarında da örgütlenir, işçinin zihinsel ve fiziksel kapasitesinin toplumsal alandaki denetimini de kuşatır (Harvey, 1999, s. 144). Erice'de emek süreçlerinde yaşanan değişimler işçiler arasındaki dayanışma ağlarını aşındırıp, rekabet duygularını körükleyen bir özellik de barındırmaktadır içerisinde: Performans notuna göre ücret alacak işçilerin “not yükselterek ek gelir sağlama hevesi, ekipler arasında üretim yarışına yol açıyor, laf atmayla, sataşmayla kızışan rekabet aydan aya şiddetlenip düşmanlığa dönüşüyordu. Üretim hızlandıkça artıyor, arttıkça hızlanıyordu o arada (s. 16).” Marx *Kapital*'de kapitalist üretim tarzının sadece metaların üretimini değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin ve bu ilişkilerle şekillenen ideolojinin üretimini de kuşattığını söyler (akt. Akt. Burawoy, 2015, s. 59). Tekin bu çerçevede de Erice'de fabrikalarda yaşanan işçi deneyimini, proleter ve yoksul olmanın anlamını, sadece ekonomik değil bütünsel bir perspektifle ve gündelik hayattaki sınıfsal yaraları, karşılaşmaları, hissetme, düşünme ve eyleme biçimlerini hesaba katarak da işlemektedir.

İşçiler kolektif bir bilinçle hareket eder pozisyonda değiller *Manves City*'de. Geleceğe yönelik umut veren bir sestem yoksun gibi gözükmekte, iktidarın diliyle de konuşabilmektedirler: “Mesai öncesinde işçinin o kadar dolaştırılması üretim hızını artırmaya uygun mudur? Ek servis konması maliyeti yükseltir deniyorsa dolaşan işçiler, seri çalışan gruplardan alınıp alt işlere yönlendirilsin. Üretim hızımız yavaşladığı için performans notumuz düşüyor!” (s. 77). Kapitalist ideolojinin işçilerin bilincine nasıl nüfus ettiğini çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır bu sözler. İşçiler hem muhafazakâr hem de neoliberal bir özneliliğin etkisi altındadır: “Çalışma hayatının en önemli altın

⁷ Yirminci yüzyıl sonunda kapitalizmin ekonomi politik dönüşümü, yoğun bir coğrafi akışkanlıkla, daha esnek emek süreçleriyle, yeni muhafazakârlığın ve girişimcilik kültürünün canlanması gibi durumlarda da ilişki içerisinde (Harvey, 1999: 146). Bu süreçte sermayenin coğrafi akışkanlığı, emek süreçlerindeki esneklik gibi dinamikler aracılığıyla kapitalizm daha da örgütlenmiş bir hale gelmektedir (1999: 183). *Manves City*'de Tekin, kapitalizmin bu daha “örgütlenmiş halini” liberal bazı düşünürlerin iddialarının aksine “sanayi-sonrası”, “post endüstriyel” bir dönemde ekonomik sömürünün hiç de ortadan kalkmadığını, hatta derinleşerek ve yayılarak devam ettiğini çarpıcı bir şekilde ortaya koyar.

kuralı bu: Aza kanaat et ki çoğu bulasın.” “Pısrık insan başarılı olamaz, kendini zamana göre geliştiremeyen insan başarılı olamaz. Başarının püf noktası ‘bakış açısıdır.’ İyi bir ustanın kaptislerini çekmektir (s. 81).”

Ersel Yağderesi’nde işçilerin servislerden inişlerini gördüğünde çarpıcı bir manzara ile karşılaşır ve şunları hisseder: “İşçiler rüyada gibi sessizdiler, suyun altındaki balıklar gibi yavaş hareket ediyorlardı (s. 131).” Umudu kalmamış, tahayyülsüz ve beklentisiz olanların da bir metaforu gibidir bu sözler. Sessizleşme, ölüleşme ve umutsuzluk arasındaki ilişkinin de bir yansımasıdır. Nergis daha önce söylemiştir bunu Ersel’e: “Bunlar işte yaşar gibi görünürler (...). Fakat dönüp baktığında aslında çoktan intihar etmiştir o insan. Gününü yaşar, borçlarını öder ama geleceğe dair hiçbir düşünce barındırmaz (...) Gelecekle ilgili umut taşımaz. Yoğun bir hayal yumağı içine sokmaz kendini (s. 92).”

Güvencesizliğin, işsizliğin, yoksulluğun derinleştiği bir süreçte emekçi sınıfların adalet ve eşitlik taleplerinin güçlenmediğinin, emeğin sadece daha ucuz değil aynı zamanda daha sessiz ve örgütsüz hale geldiğinin (Mütevellioglu ve Işık, 2009, s. 199) belirtisidir bunlar. Bu belirtiler fordizmden esnek üretim biçimine geçişin modern hayatın kök salmışlık ve yerleşiklik duygusunda yarattığı o aşınma ile kolektif eylem gücünü kaybetme süreci ile de ilişkilendirilebilir (Harvey, 1999, s. 196). Eskiye göre dayanışma, isyan, adalet duyguları ve kolektif hareket etme kabiliyeti azalmıştır Erice’de ve değişmekte olan bir anlam dünyasıdır. Eskiden “fabrikalarda zincirleme direnişe geçilmesinden korkulurdu (s. 43)”, Nergis, işçileri direnişe katmak için gece gündüz kapı kapı dolaşırdı. Yürüyüş, protesto, oturma eylemi, bunların sonucunda işten atılmalar hepsi vardı Erice’de (s. 42-44). Ersel bir direniş sırasında depo kapısını kilitleyip bir işçinin ölümüne sebep olmakla suçlanarak hapse atılmıştı üstelik. Şimdi ise Harvey’in ifade ettiği gibi kapitalizm yeni biçimlerle kendisini sürekli yeniden üretse de üretim tarzı içerisinde değişmez temel ilişki ve pratikler “yeni kapitalist”, “posfordist” süreçlerde daha güçlü bir şekilde “parıldamakta”, derinleşmekte, bu süreç sınıf bilincini aşındırmaktadır (1999, s. 213).

YERSİZ YURTSUZLUK VE SÜRÜKLENEN ÖZNELER

Yoksulluk ekonomik bir gösterge olmanın yanında belirli hissetme biçimleri ile yuvasızlık, umutsuzluk, dışlanmışlık gibi duygulanımsal hallerle de iç içe geçer (Erdoğan, 2002b, s. 26), öte yandan yoksulluk kendilik üzerinde sembolik ve duygusal bir şiddet yaratabilir (2002c, s. 45). Ersel’in serüveni, “hayatını nasıl sürdüreceğini bilemeyişi” (MC, 77), yaşamını iyileştirecek bir “yapabilirlik” yetisinin (Işık ve Pınarcıoğlu, 2002, s. 72) azalışı bağlamında da değerlendirilebilir. Ersel, bir “dışlanma süreci olarak yoksulluğu” (İnsel, 2001, s. 71)⁸ sadece üretim sistemine dâhil olamama şeklinde deneyimlememektedir. Bir anlamsızlık ve arayış içerisinde sürüklenen yaşamında bir ev, yuva bulma çabasında da açığa çıkmaktadır onun yoksulluk deneyimi. Üvey kızı Eda’yı arayış sürüklenmeden kurtulma, bir yuva bulma çabası olarak da değerlendirilebilir.

Ersel, Nergis’in tutunabilmek, ayakta kalabilmek için verdiği mücadeleyi hissederken, “yaşamadıkları baharların hasretini duyarak”, (s. 81), “fakirim, dünyam sonbahar” (s. 91) der daha

⁸ Bu “dışlanma sürecini” düşük gelire sahip olmanın yanında politik, toplumsal, kültürel dışlanmalar olarak da okuyabiliriz (Ergül vd., 2014, s. 17-8).

sonra. Nergis, Ersel hapiste iken tükeneneceğini hissederek ayrılmak zorunda kaldığı Erice'ye gittiği yerlerde umduğunu bulamayıp geri döndüğünde, "hayatının karardığı yerde gelecek arayanların kaybolacağını" bildiğini düşünür (s. 13). İkisi de döndükleri mekânda tutunamamaktadır. Nergis sürekli iş değiştirmiştir. Ersel fabrikalarda iş bulamayacağını bilir, bir çiftlikte iş bulur ancak "ailesi olmamış biri için aile çiftliğinde çalışmak" hiç kolay değildir (s. 99). Çiftlikten ayrıldıktan sonra bir döşemecinin dükkânında idare eder bir süre, olmazsa çadırları gezip toplamacılık yapacaktır.

Ahmet Çiğdem'in ifade ettiği gibi yoksulluğu sadece maddi sefalet olarak değil, toplumsal ve kültürel sermayeden yoksunluk olarak da ele aldığımızda "kimlik" ve "aidiyet" sorunlarının derinleştiğini ve bu durumun yoksulluk şartlarını daha da ağırlaştırdığını görürüz (2002, s. 135). Romanlarda yoksulluğun aynı zamanda bir yersiz yurtsuzlaşma süreci olarak deneyimlenmesi tam olarak yerel kimliklerin ve aidiyetlerin küreselleşmesi (Öncü ve Weyland, 2007, s. 25) süreci olarak yaşanmamaktadır. Daha çok "yerellikten çıkmış bir yerellik" (Tomlinson, 2004, s. 192) süreci olarak deneyimlenmektedir. Tamlinson yersiz yurtsuzlaşma kavramını gündelik hayatta küresel etkilere açık olmak bağlamında ve "yerlerin artık kimliklerimizin açık destekleyicisi" olmadığı bir süreç olarak ele alır (2004, s. 148).⁹ Bireylerin "yerel yerlerini fenomenolojik olarak, bir çeşit geçicilik duygusu ile sahiplendiği" bir durumdur bu (s. 149). Bu deneyim sadece Batı'nın zengin kesimlerine özgü değildir. Hatta "sınırlarda" olan mekânlarda, ülkelerde çok daha keskin bir şekilde deneyimlenebilmektedir (Tomlinson, 2004, s. 193).

Bir önceki bölümde ele alınan mekânsal yabancılaşma duygusu yersiz yurtsuzlaşma deneyiminin bir yansıması olarak da okunabilir. Ersel'in Erice'ye döndükten sonra mekânın dönüşümü onda sadece "kimsesizliğin sebep olduğu kıymetsiz ruh hali" yaratmaz, kendisini sadece çaresiz değil yalnız da hisseder (s. 88). Ancak Nergis "hangi ev hangi yuva" diye sık sık sorarken, mekân bağlamında yaşanan bir yersiz yurtsuzluk kadar ontolojik bir yersiz yurtsuzluktan da bahseder: "Karanlık çökünce hepimizin gözü yolda kalmaz mı? Sığınacak bir dam altı bulamayanlar girecek delik aramaz mı?" (s. 58).¹⁰

Rushdie'nin melezlik "köklerinden kopma, ayrılma ve metamorfoz deneyiminin kendisinden başlar... Bu deneyim 'göçmenlik durumudur' ve içinden tüm insanlık için bir deneyim çıkarılabilir" ifadesinden yola çıkan Tomlinson, bu melezlik deneyiminin git gide küresel bir deneyim hâline geldiğini söyler (akt. 2004, s. 195). Bu deneyim hem metaforik hem de gerçek anlamda "güvenli ev"imizin tehdit altına girmesiyle birlikte meydana gelen varoluşsal zayıflıkları da içerisine almaktadır (s. 203) ki bu süreç yoksulluğun aynı zamanda bir "güvende hissedememe", ontolojik bir güvensizlik hâli olduğu (Erdoğan, 2002b, s. 30) gerçeğiyle örtüşür. Nergis'in "fakirlerin evi olmaz, yuvası olur" (s. 62) sözleri bu bağlamda da anlam kazanmaktadır.

⁹ Ancak yersiz yurtsuzlaşma kavramı kültürel yer ile olan bağın tamamen koptuğu, yerelliğin üzerimizdeki etkilerinin tamamen ortadan kalktığı, yerelliğin sonlandığı bir sürece gönderme yapmamaktadır. Yerellik karmaşık bir kültürel mekâna dönüşmektedir (Tomlinson, 2004, s. 203).

¹⁰ Bu yersiz yurtsuzluk duygusuyla postmodern kültürel süreçler arasında da bir ilişki kurulabilir. Bauman'a göre postmodern moment modern yapıların görece sahip olduğu süreklilik ve sağlamlık duygusundan yoksundur, bu durum bireysel kimliğin süregelenliği ve istikrarı açısından da bir parçalanma yaratmaktadır (2013, s. 35-36). "Demir atacak istikrarlı bir zemin" bulamayan kimlik arayışları, "yüzergezer" bir benliğin kurulumuna sebep olmakta, çağdaş kültürde "çözülmemiş bir kimlik" sorunu da meydana gelmektedir (Bauman, 2013, s. 36 ve 42).

Manves City'de "herkes birbirinin üveyi"dir. Bu üveyleşme hâlinin olay örgüsüne eklenmesi, yaşama yönelik bir üveyleşme ve yabancılaşmayla da ilintilidir. Gürbilek, *İkinci Hayat* adlı çalışmasında, Ersel'in *Manves City*'e, Erice'ye dönüşünün kaldığı yerden devam etme ya da "kaybettiği yere bir kurtarıcı olarak" geri dönme hikâyesi olmadığını söyler. Ona göre bu dönüş bir kayıptır. Tekin'in *Buzdan Kılıçlar*'da kıyısında dolaştığı kayıp, *Manves City*'de güçlü bir şekilde duyumsanır. Sadece Erice kaybolmamaktadır, *Buzdan Kılıçlar*'daki "pılı pırtık adamlar" yerini bir üveyler ordusuna bırakmaktadır (2020, s. 41-42).

Söz konusu "kayıp" ve "üveyleşme" insan ilişkilerinin kırılma ve dayanışma duygularının aşınmasıyla olduğu kadar; bir süreklilik duygusunu korumayı güçleştiren gelip geçici, parçalanmış güncel kültürel ve toplumsal pratiklerin -postmodern- (Harvey, 1999, s. 325) "insanın karakterini süre giden bir anlatıya dönüştürmesini" engelleyen ekonomik süreçlerin (Sennett, 2002, s. 30) dinamikleri ile de ilgilidir. Erice'nin geçirdiği dönüşüm, bir yandan insan ilişkilerinin şeyleşmesini (örneğin hem mafya hem porno çetelerinin yaygınlığı, parçalanmış aileler), kolektif bağların zayıflamasını da içerir. Bu zayıflık yoksulluğun yarattığı tahribatı hafifletecek bir ilişkiler ağının yokluğunu da imlemektedir. Ersel ve Nergis'in ilişkisi bile eskisi gibi değildir. Gündelik hayatta belirli dayanışma ilişkileri devam etse de Erice'de "kasabaya" atfedilen o "geleneksel" anlamlar, ilişki ağları aşınmakta, hâkim duygu yine "evsizlik" olmaktadır. Bu belirli bir yere ait olamama duygusunda eskinin kolektif mücadele hareketlerinin aşınmasının da izleri görülebilir.

İki romanda da gördüğümüz arayış teması (Ersel'in Eda'yı; *Sürüklenme*'de asistan anlatıcının kendisini ve yoksul gençleri arayışı) o yersiz yurtsuzluk ve sürüklenme hâlini azaltma çabasıyla ilintili bir şekilde de okunabilir. Asistanın yoksul gençlere sahip çıkma, sürüklenirken yoksul gençleri de kurtarma çabası bu bağlamda değerlendirilebilir. *Sürüklenme*'de yurtsuzluk deneyiminin daha varoluşsal ve düşünsel bir yanı da vardır. Arka fonda ana kahramanın mesleki ve mekânsal hareketliliği üzerinden kurulan anlatı aslında hem "ağırlığını kaybeden insanın nerede boşluk açılırsa oraya savrulup gitme" (s. 17) hem de yoksul gençlerin sürüklenmelerine tanıklık etme hikâyesidir: Asistan, Takviye yöneticilerine sorar: "Takviye'ye para bulmak için ne zaman sizin zengin adamlardan biriyle görüşmeye gitsem hayatıma tek başına direnmeye çalışan parasız bir genç dâhil oluyor. Bundan bir şey anlamamız gerekmez mi? (s. 112)." Bu sözlerden yoksulluğun hem yerel hem evrensel düzlemde nasıl derinleştiği, gitgide "küreselleştiği" de anlaşılabilir.

Tekin *Sürüklenme*'de yoksulluk deneyimine ait gündelik hayat fragmanlarını *Manves City*'de olduğu kadar anlatının merkezine yerleştirmemekte, hemen göze çarpmayan bir takım yoksulluk hâllerini (sefalet, evsizlik, dışlanma; aynı zamanda yaratıcılık, yetenek gibi) satır aralarına serpmektedir. Ancak yoksulluğun ontolojik bir yanı olarak sürüklenme duygusunu daha baştan - romana adını vererek de- temel mesele hâline getirmektedir.

Romanın başında Asistan, mistik arabacıyla ilk karşılaştığı andan itibaren "ayakta durmamızı sağlayan her şeyle bağımız kopmuştu", "titrek adımlarla yönümüzü bulmaya çalışarak yaşayacaktık bundan sonra, ayaklarımız bastığımız yere oturmayacaktı" derken ilk olarak yersiz yurtsuz olma hâlini ima eder. Ontolojik bir kendini güvende hissedememe durumu olarak

(Erdoğan, 2002b, s. 30) yoksulluğa tanıklık edeceğini de romanın başında okuyucuya sezdiriliyor gözükmektedir. Arabacı ona “toprakla arayı soğutanların sonu hazin oluyor” derken yönsüzlük deneyiminin doğadan uzaklaşma durumuyla da epey iç içe geçtiğini söylemek istemektedir (s. 20).

Arabacı sürüklenen gençlerden Misal’e şöyle sorar: “Bir evin yok değil mi? Kapın, eşğin yok, ayağını koyacak yeri olmayan kendini tartıp mesafesini ayarlayamaz” (s. 49). “Evim de vardı, her şeyim de ama dağıttılar yuvamı” der Misal (s. 50). Asistan “kapıldığım sürüklenme coşkusu hiç öyle durulacağına benzemiyordu” derken (s. 71), bu coşkuya Karaca, Sezer ve Tamsi isimli üç yoksul gence sahip çıkarak kavuşmaktadır aslında. Takviye’den arkadaşı Raşit’e yazarken eskiden kendisinin de göğe bakarak konuştuğunu, o zamanlar düşüncelerinin o kadar yersiz yurtsuz olmadığını söyler (s. 76). “Gitmek istemediğimiz bir yerin arzusu neden uyanıyor içimizde?” diye arabacıya sorarken ise bir yönsüzlük ve arayış duygusunu ifade etmektedir. Bu yüzden roman kişisi yer edinmeye çalışırken Erice’ye yakın bir kasabayı, Cehil’i seçer. Üç yoksul ve kimsesiz genci de yanına almak istemekte ancak orada da tutunamamaktadır. Cehil de Erice gibi yurt edinmeye uygun bir mekân olmaktan çıkmıştır

DİRENİŞ VE UMUT: ARA MEKÂNLAR, SÖZÜN GÜCÜ VE HATIRLAMA

Latife Tekin, *Manves City*’deki yoksulluk temsilini yekpare bir proleter-yoksul deneyim üzerinden kurmamaktadır. Örneğin *Manves City*’deki işçi dilekçeleri endüstriyel kapitalizmin yok olmamış aksine derinleşmiş çalışma koşullarında, yabancılaşmayı aşındıracak öznel tonlar barındırmaktadır:

“Kart basarak lavaboya girip çıkan bant işçisi daha ne kadar haksızlığa uğrayacak (...) Ücretlerden tuvalet kesintisi yapılması insanlığa sığmaz”; “İhtiyaç gidereceğimiz zaman yerimizi kime devredeceğiz, joker olacak bir kişi bile kalmadı (s. 35).”

İşçiler yeri “terk etmeden kaçma” tarzında (Erdoğan, 2002c, s. 55) isyankârlık üzerine kurulu olmasa da belirli kaçış stratejilerini sahiplenerek sistemle mücadele eder. Neoliberal yönetimselliğin yekpare bir biçimde içselleştirilmediği, normalleştirilmediği görülebilmektedir. Belki kolektif bir direniş pratiğinden yoksundurlar ancak hemen göze çarpmayan, sessiz tikel pratiklerden oluşan belirli bir “idare etme sanatına” (Erdoğan, 2002, s. 28) sahiptir işçiler.

“Dans kursu açılmasını istiyoruz”; “Patron geldiğinde kıyafetimiz kötü olduğu için saklanmak istemiyoruz.”; “Robot şefimizin ses cihazının sürekli arıza yapmasından şikayetçiyiz”; “Vardiyadan çıkıp yorgun halde bir saat servis beklememiz vicdana sığacak bir durum mu?”; “Fabrikamız süper modernken çorbamızdan çıyan çıkıyor hala”; “Kameralar altmıştan yetmişe çıkarıldı. Saniyemiz izleniyor, nefes almakta zorlanıyoruz”; “Psikolog istiyoruz. (s. 74-5).”

İşçiler “kızgın seyircilik” ile “sorumlu faillik arasında” (Erdoğan, 2002, s. 25) gidip gelmektedir. Bu anlamda pasif-aktif, itaatkâr-isyankâr gibi dikotomik konumların dışında ara mekânlarda, çelişkili ve karmaşık hegemonik süreçlerde yer almaktadırlar. Yoksulluk bir özne olma ve olamama hâli, bilinç ve bilinçsizlik hâli olarak işçilerin söz konusu diyalektik deneyiminde cisimleşmektedir. Bu aynı zamanda Boratav’ın “Türkiye’de emekçi kitlelerin dünyaya sınıfsal bir perspektifle bakmaları aşınmış olabilir, ama sınıfsal refleksler ortadan kalkamaz” (2007) sözünü hatırlatan da bir deneyimdir.

Romanda yoksulluk süreci, aynı zamanda bir sessizleşme, dilsizleşme, mekanikleşme süreci olarak da kendini açığa vurur. Kendi sözünü ifade etmenin; iletişimin, dayanışmanın ve kolektivitinin iyileştirici ve özgürleştirici gücünü hatırlamanın önemi satır aralarında dile getirilir. Nergis, “Büyüdükleri yokluk deryasında söz yaraya merhem olur, ağrıya ilaç, hastaya tabip” der (MC, s. 12). Nergis mücadelesini söz, dil aracılığıyla, sessiz olanların sesi olmaya çalışarak sürdürür. İşçiler sözün, söz üretmenin yaşamı ve mücadeleyi yeniden üretecek yanının farkındadır. Ancak söz aynı zamanda işçinin yeniden işe koyulmasını sağlayacak bir hegemonya aracı da olabilir:

“İşçi kısmı soluğunu tazeleyecek söze kıymet verirdi” (MC, s. 12).

Belki yoksulluğu değil ama “yoksunluğu aşmanın” yolu olarak dil, özneleşmenin de bir işareti olarak değerlendirilebilir.¹¹ Sözün gücünü ve dilin önemini hatırlamak yersiz yurtsuzluk duygusuna bir çare olacak gibi de gözükmemektedir. Bunun için Tekin *Sürüklenme*'de sık sık hatırlamanın Benjaminsci anlamda kurtarıcı gücünü anımsatır bize. “Hayatı kurtarma gücü, yaratma neşesi, kaçma cesareti”nin (s. 89) mümkünlüğünü taşıyan bir umut vardır *Sürüklenme*'de. Roman “hayat bize her türlü ölümcül karşılaşmadan sıyrılma şansı tanıyor” ifadesiyle başlar. Ancak iki romanı birbirine “ayna ederek” okuduğumuzda asıl mesele hatırlamanın gücü, zamanı kurtarma gücü (doğayı, direnişi, örgütlü direnişi); sağaltım olarak söz, dil ve iletişimin gücü; bir araya gelebilmeye dair bir umut ve direnişin gücü aracılığıyla yaşamı çoğaltmaktır. Bu anlamda tüm o kötümser ve umutsuz havasına rağmen metinler-özellikle *Manves City*- bize T. Eegleton'ın umudun sadece bir iyimserlik meselesi olmadığı görüşünü de hatırlatmaktadır (2016).

Manves City'de “yoksunluğu sözcüklerle aşma” (Gürbilek, 2014, s. 36), kendini ifade edebilme imkânlarına sahip olma, politik ve kültürel söylemsel araçlara sahip olabilme çağrısı tüm umutsuz atmosferine rağmen güçlüdür. Bu anlamda umut sadece bir “iyimserlik” meselesine indirgenmemektedir. Yazar, yoksul öznenin konuşmaya, söylem üretmeye muktedir olmadığını söyleyen o hegemonik “çağırma”, yoksul öznenin dilsizliğini kuran o hiyerarşik ilişkiler ağını (Erdoğan, 2002c, s. 41) aşma çağrısı yapar. Gürbilek'e göre yoksulluğu bir dilsizlik olarak da ele almıştır Latife Tekin (2014, s. 39). “Hayata hükmetmenin değilse de onu silkelemenin, sefaleti aşmanın değilse de ağırlığından sıyrılmanın yolu sözcüklerden geçecektir (s. 52).”

Sürüklenme'de Asistan, “içerideki her şey insan eliyle yapılmış, dünya dışarıdadır”, “içeride gidilecek yer yok, tüm yollar dışarıdadır” (s. 45) derken, dış dünyaya sözcükler aracılığıyla açılma isteğini de ifade etmektedir. Öte yandan yoksulluğun “ağırlığından sıyrılmanın yolu” hatırlamaktan geçecektir: “[S]esini suyla buluşturacak ne olsa ayıltır seni, belleğin canlanır, unuttuğun şeyler aklına gelir” (38)” derken kâhin taksici, “kayıp zamanları kazanmanın” öneminden bahseder asistana. Asistan arabacının söylediklerinde gelecekle ilgili bir imkânın pırıltılarını yakalayacaktır: “[T]üm insanlar bir araya gelip toplaşmak istiyor, bütün şehirler, kasabalar, köyler. Yolları daha da kısaltıp yaklaşmak, birleşmek istiyor...” (s. 99).

¹¹ Tekin'in *Aşk İşaretleri* romanında da dil ile özneleşme arasında, dile sahip olma ile bir yer edinme arasında güçlü bir bağ vardır. Bkz. (Sönmez, 2004).

Walter Benjamin de hem birey hem toplum için hatırlamanın, özellikle acı deneyim ve ezilmişlikleri bellekte tutmanın öneminden bahseder. Hatırlama yoluyla, unutmanın şeyleştirici ve yabancılaştırıcı etkileri aşılacaktır ona göre (Özbek, 2000, s. 73). Özgürleşme, şeyleşme ve yabancılaşmayı belleği canlı tutarak da aşma sürecidir aynı zamanda. Tekin, çok güçlü bir sesle olmasa da anlatının bazı göze çarpan imgelerinde hatırlamayı yersiz yurtsuzluktan kurtulma ve bir özgürleşme aracı olarak da ifade etmektedir.

SONUÇ

Manves City ve *Sürüklenme* romanlarında yoksulluk romantize edilip tarihsellik duygusundan koparılan bir durum olarak temsil edilmemektedir. Tekin, evrenselin tekil olanla, bireysel deneyimlerin daha geniş sistemsel formlarla ilişkisini bütünsel bir perspektifle, sınıfsal yaraların izini sürerek, çelişkileri kavrayarak ve diyalektik bir şekilde direniş ihtimallerine de yer açarak yakalar. Bu anlamda küresel ekonomik sistemdeki yapısal dönüşümlerin, yoksulların, işçilerin gerçek deneyimlerindeki o muazzam etkilerini de görünür kılmaktadır. Bu bağlamda Latife Tekin söz konusu romanlarında günümüze özgü bir gerçekliğin altında yatan tarihsel, toplumsal ve ekonomik anlamı keşfetmiş, bunu anlatı içerisinde yoksul öznelerin zihinsel ve pratik yaşamına etkileri ışığında inşa etmiştir.

Bu anlamda yoksulluğu hem politik hem de insani ve toplumsal bir sorun olarak ele almış ve yoksulluğu ve yoksulları homojen bir bütün olarak görmemiştir.

Manves City'de de yoksulluk arka planda kapitalist sömürü ilişkilerinin meydana getirdiği çelişkiler içerisinde görünür. Tekin, romanda bir kasabanın kentleşme ve yeni kapitalizme eklenme sürecini böylece "merkez" karşısında çözülme serüvenini hem ekonomik, hem gündelik hayat ve kişisel anlam dünyasının diyalektik olarak etkileşime girdiği bir çerçeve içerisinde yakalamıştır. İşçilerin sistem içerisindeki tutunma çabalarını, sömürü düzeninin acımasız işleyişini, insan ilişkilerindeki yozlaşmayı ve iletişimsizliği epey "gerçekçi" bir dil ile ifade etmiştir.

Sürüklenme'de ise yoksul özneler büyük oranda gençlerden oluşmaktadır. Bu romanda yoksulluk sınıfsal bağlantıların ve sömürü ilişkilerinin merkezde olduğu bir temsil olarak belirmemektedir. "Sürüklenen" yoksul gençlerin sınıfsal konumuna açık bir şekilde değinmez Tekin, yoksulluğu daha felsefi ve varoluşsal düzlemde, daha metaforik bir biçimde fakat onu bireysel bir meseleye indirgemenin işler. İki roman eş zamanlı okunduğunda, kapitalizmin tüm o yerinden edici aksiyomu sadece mekân ya da doğa üzerinden değil, özne üzerinde de nasıl yıkıcı sonuçlara yol açtığı daha açık gözükmektedir.

Romanlar, yoksulların maruz kaldığı baskı ve tahakkümü, şeyleşen insan ilişkilerini, derinleşen yabancılaşma, yalnızlaşma ve tutunamama hâllerini ve artan doğa sömürsünü yeni biçim ve içerikleri ile görünür kılmaktadır. İki romanda da yoksulluk mekânsal bir yersiz yurtsuzlaşma hâli ile düşünsel bir kök salamama, yönsüzlük duygusuyla dolaymlanır. Günümüze özgü "büyük anlatıların" çöküşünün, bireyselleşmiş bir toplumun aynı zamanda anlamsızlık ve tahayyülsüzlük momenti olarak yoksulluk deneyimini nasıl şekillendirdiğinin izleri sunulur. Bu yönsüzlük doğadan uzaklaşma hâliyle de epey iç içe geçer. Yoksulluk süreci, aynı

zamanda bir sessizleşme, dilsizleşme, hafıza kaybı süreci olarak da kendini açığa vurur. Yabancılaşmayı azaltmanın yolu, hatırlamanın gücünden, dile ve söze sahip çıkmaktan, başka bir ifade ile bir tarih duygusu kazanmaktan ve dayanışmadan geçecektir.

Sadece az gelişmiş ülkelerde değil gelişmiş ülkelerde de artan ve derinleşen küresel yoksulluğun, azımsanmayacak ortak özelliklerle ve evrensel bir tehdit olarak gittikçe derinleştiği bir momentte, ele alınan romanlar neoliberal kapitalist sömürü ve tahakküm ilişkilerinin izlerini sürebilmek, yoksul öznelerin bu hiyerarşi ve sistem içerisinde hem var olma ve dışlanma hem de sistemi anlamlandırma pratiklerini okuyabilmek açısından önemli kültürel ve politik metinler olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstelik ilgili sürecin, güncel edebiyattaki yansımalarının epey az olduğu bir aralıkta, söz konusu romanlar, edebî bir panzehir işlevi de görmektedir.

KAYNAKÇA

- Altuğ, F (2010). "Arafta Kalmışlık Olarak Yoksulluk: Latife Tekin'in Minör Edebiyatı", *Lacivert Öykü ve Şiir Dergisi*, 33, İstanbul: Ekin Ajans, s. 79-82.
- Alver, K (2012), "Edebiyatın Sosyolojik İmkânı", *Edebiyat Sosyolojisi* içinde, Ed. K. Alver, Ankara: Hece.
- Balık, M (2011). *Latife Tekin Romancılığı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Bauman, Z (2000). *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman Z (2013). *Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları*, 2.baskı, Çev. İ. Türkmen, İstanbul: Ayrıntı.
- Bora, T (2018). "Taşralaşan ve Taşrasını Kaybeden Türkiye", *Taşraya Bakmak* içinde, Der. T. Bora, İstanbul: İletişim.
- Boratav, K (2007), *Kökten Dincilik ve Emekçiler*, Erişim: www.sol.org.tr/index.php?yazino=14461.
- Braidotti R (2017). *Göçebe Özneler*. Ö Karakaş (çev.). İstanbul: Kolektif.
- Buğra, A (2008). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*, İstanbul: İletişim.
- Burawoy, M (2015). *Üretim Siyaseti*, Çev. Ç. Gümüşoluk, Ankara: NotaBene.
- Cangöz, İ., Ergül, H. ve Gökalp, E. (2014). *Medya Ne Ki... Her Şey Yalan*, 2. Baskı, İstanbul: İletişim.
- Çiğdem, A (2018). "Taşra Karalaması", *Taşraya Bakmak* içinde, Der. T. Bora, İstanbul: İletişim.
- Eagleton, T. (2017). *İyimser Olmayan Umut*, (Çev.) E. Aydın, Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Erdoğan, N (2002a). "Yoksulları Dinlemek", *Yoksulluk Halleri* içinde, Ed. N. Erdoğan, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Erdoğan, N (2002b). "Garibanların Dünyası: Türkiye'de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine İlk Notlar", *Yoksulluk Halleri* içinde, Ed. N. Erdoğan, İstanbul: Demokrasi.
- Erdoğan, N (2002c). "Yok-sanma: Yoksulluk-Maduniyet ve Fark Yaraları", *Yoksulluk Halleri* içinde, Ed. N. Erdoğan, İstanbul: Demokrasi.
- Ettlinger N. & Hartmann C (2015). "Post/Neo/Liberalism in Relational Perspective, Political Geography", (48), 37-48.
- Freire, P (1995). *Ezilenlerin Pedagojisi*, Çev. D. Hattatoğlu, İstanbul: Ayrıntı.

- Gül H. ve Gül S. S (2008). "Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları", *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları* (der. Nurgün Oktik), s. 57-97, İzmir: Yakın.
- Gürbilek, N (2014). *Ev Ödevi*, 5. Basım, İstanbul: Metis.
- Gürbilek, N (2015). "Yoksulluk Lekesi", *Sessizin Payı* içinde, İstanbul: Metis, s. 63-81.
- Gürbilek, N. (2020). *İkinci Hayat*, İstanbul: Metis.
- Işık, O, ve Pınarcıoğlu, M. M (2002). *Nöbetleşe Yoksulluk Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği*, İstanbul: İletişim.
- İnsel, A (2001). "İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri", *Toplum ve Bilim*, 89, İstanbul: İletişim, s. 62-72.
- Laçiner, Ö (2002). "Sonsöz Yerine: Bir Süreç ve Durum Olarak Yoksullaşmayı Sorgulamak", *Yoksulluk Halleri* içinde, Ed. N. Erdoğan, İstanbul: Demokrasi.
- Laçiner, Ö (2018). "Merkez(ler) ve taşra(lar) dönüşürken", *Taşraya Bakmak* içinde, Der. T. Bora, İstanbul: İletişim.
- Löwenthal, L (2017). *Edebiyat, Popüler Kültür ve Toplum*, Çev. B. Kejanlıoğlu, İstanbul: Metis.
- Moran, B (2003). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, 11. Baskı, İstanbul: İletişim.
- Mütevellioğlu, N (2009). "Türkiye Emek Piyasasında Neoliberal Dönüşüm", *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşümü* içinde, Der. N. Mütevellioğlu ve S. Sönmez, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Noble, T (2012). "Sosyoloji ve Edebiyat", *Edebiyat Sosyolojisi* içinde, Ed. K. Alver, Ankara: Hece.
- Öncü, A. ve Weyland, P (2007). "Küreselleşen Kentlerde Yaşam Alanı ve Toplumsal Kimlik Mücadeleleri", *Mekan, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikleri* içinde, Der. A. Öncü ve P. Weyland, İstanbul: İletişim.
- Özbek, M (2000a). "Walter Benjamin'i Okumak", - I. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 5(2), 70-96.
- Özer, Pelin (2005). *Latife Tekin Kitabı*, İstanbul: Everest Yayınları.
- Özkazanç, A (2009). "Toplumsal Vatandaşlık ve Neo-Liberalizm Sorunu", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(1), 247-274.
- Özsoy A. M, (2018), "Latife Tekin: Kötülüğün Görünür Hâle Gelmesi Bertaraf Etmek İçin Bir Fırsat" <https://www.gazeteduvar.com.tr/kitap/2018/11/15/latife-tekin-kotulugun-gorunur-hale-gelmesi-bertaraf-etmek-icin-bir-firsat/> Erişim: 15.09.2021.
- Özügurlu, A (2002). "Yoksulluk Kavramına Çöplükten Bakmak", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* içinde Ed. Yasemin Özdek, Ankara: TODAİE, s. 175-192.
- Pekdemir, M (2018). "Taşranın 'Taşı Toprağı Altın' Da Ne Vardır?", *Taşraya Bakmak* içinde, Der. T. Bora, İstanbul: İletişim.
- Scholte, J. A (2008). "Küreselleşmede 'Küresel' Olan Ne?", *Küresel Dönüşümler* içinde, (der.) David Held ve Anthony McGrew, Çev. Mehmet Ali Çelebi, Ankara: Phonix Yayınları, s. 107-115.
- Sennet, R (2002). *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerine Etkileri*, İstanbul: Ayrıntı.
- Sönmez, A (2004). *Latife Tekin Romanlarında Öznellik ve Anlatı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

- Şenses, F (2009).“Neoliberal Küreselleşme Çağında Yoksulluk Araştırmalarındaki Kayıp Bağlantılar: Türkiye Deneyiminden Çıkarılacak Dersler”, *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma* içinde, Der. F. Şenses, İstanbul: İletişim.
- Şenses, F (2013). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İstanbul: İletişim.
- Tekin, L (1998). *Sevgili Arsız Ölüm*. İstanbul: Metis.
- Tekin, L (1998). *BerciKristin Çöp Masalları*. İstanbul: Metis.
- Tekin, L (2018). *Manves City*. İstanbul: Can.
- Tekin, L (2018). *Sürüklenme*. İstanbul: Can.
- Tomlinson, J (2004). *Küreselleşme ve Kültür*, Çev. A. Eker, İstanbul: Ayrıntı.
- Türkeş, Ö (2001), “Romanın ‘Zenginleşen’ Dünyası”, *Toplum ve Bilim*, 89, İstanbul: İletişim, s. 132-160.
- Ural, T (2018). “Onca Yoksulluk Varken: Türk Edebiyatında Yoksulluğun Temsili”, Erişim: <https://t24.com.tr/k24/yazi/onca-yoksulluk-varken,1838>. Erişim Tarihi 30.12.2021
- Yılmaz, Z (2011)“Yoksulluğun Ontolojik Kavranışı: Maddi-Sembolik Süreçler Bütünü Olarak Yoksulluk ve Yoksulluk Çalışmalarında Tekniğin Perdesini Aralamak”, *Toplum ve Bilim*, sayı: 122, s. 123-161.

